

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

Освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
спеціальності 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр
***«Особливості спілкування дітей з
однолітками у різновікових групах ЗДО»***

Бабенко Ірина Сергіївна

Науковий керівник:
проф., завідувач кафедри загальної та
практичної психології
Папуча М. В.

Рецензенти:

канд. пед. наук, доцент Пісоцький О.П.

канд. пед. наук, доцент Легін В.Б.

Ніжин - 2019

Анотація. Тема магістерської роботи « Особливості спілкування дітей з однолітками у різновікових групах ЗДО», досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлені у трьох розділах роботи. На теоретичному рівні обґрунтовано поняття різновікової групи як соціально - педагогічне явище та її вплив на розвиток спілкування дошкільників із ровесниками, зокрема проаналізовано проблему спілкування та її науковий аналіз; вивчено специфіку генезису спілкування у дошкільному віці.

Для розв'язання емпіричних завдань дослідження, розроблена програма й методика констатувального, формувального й контрольного етапів педагогічного експерименту. Розроблена система роботи з оптимізації спілкування дітей 4 -6 років у різновіковій групі.

Ключові слова: спілкування, різновікова група, спілкування з однолітками у різновіковій групі .

Abstract. The topic of master paper “Particularity of communication the same ages in different ages groups in kindergarden² was researched on theoretical and empirical levels. Results of studying is presenting in 3parts of work. In theoretical level was substantiated the idea of different ages group as social – pedagogical phenomenon and its influence on development of communication of pre – school children, besides there was analyzed the problem of communication and its scientific analysis; learned peculiarities of genesis of communication children under school age.

For explanation of empirical tasks of research was elaborated programmer and methods of certifying, moldering and control stages of pedagogical research. We elaborated the system of improvement communication children 4 – 6 ages in different ages groups.

Key words : communication, different ages group, communication in different ages group.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ З ОДНОЛІТКАМИ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	9
1.1. Проблема спілкування та її науковий аналіз.	9
1.2. Специфіка генезису спілкування у дошкільному віці	14
1.3. Різновікова група як соціально-педагогічне явище та її вплив на розвиток спілкування дошкільників із ровесниками	21
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОДНОЛІТКАМИ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ	28
2.1. Методика й процедура дослідження міжособистісного спілкування дошкільників з однолітками у різновіковій групі.	28
2.2. Аналіз рівнів сформованості здатності до міжособистісної взаємодії дітей 4 - 6 років	35
2.3. Вплив дорослих на забезпечення розвитку процесу спілкування між однолітками у різновіковому колективі дітей 4 - 6 років	42
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА РОБОТИ З ОПТИМІЗАЦІЇ У СПІЛКУВАННІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ З ОДНОЛІТКАМИ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ЗДО	50

3.1. Педагогічні умови оптимізації спілкування між ровесниками у різновіковій спільноті	50
3.2. Система роботи з оптимізації спілкування дітей 4-6 років в у різновіковій групі	57
3.3. Контрольний етап експерименту	65
Висновки до розділу 3	72
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	81

ВСТУП

Актуальність теми. Суспільство завжди цінує людей, які вміють лагодити й домовлятися з іншими, легко адаптуватися до різних малих соціальних груп, спілкуватися з іншими. Всі ці вміння індивід набуває у своїх перших дитячих спільнотах, перебуваючи з іншими її членами у тісних міжособистісних стосунках. Найбільш активно починає взаємодіяти незріла особистість у дошкільному віці, оскільки саме у цьому періоді з'являється інтерес до ровесників, до спільних дій з ними.

Набуття досвіду взаємодії, навичок контактування з дітьми визнано одним із пріоритетних напрямів становлення особистості у дошкільному дитинстві БКДО. Водночас у документі проголошується здатність малюків 3 -6 (7) років взаємодіяти між собою й водночас з дітьми різного віку. Саме тому найбільш актуальним є дослідження різновікових аспектів міжособистісних стосунків спілкування у різновіковому колективі.

Спілкування як особливе явище вивчається науковцями. Цьому питанню було у різний час приділено уваги з боку С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, Г. Андрєєвої, А. Журавльова, М. Обозова, Я. Коломінського та ін. У їх науковому доробку підкреслювалися погляди щодо його структури, спрямованості, ролі в процесі становлення зрілої особистості. Водночас до означеної проблеми та її значущості у період дошкільного дитинства неодноразово зверталися О. Запорожець, М. Лісіна, Т. Маркова, Л. Божович, Д. Годіна, В. Котирло, Т. Герлянд, Г. Люблінська, З. Матвєєв та ін. Вчені довели необхідність і важливість формування у дітей 3 - 7 років особливої здатності до спілкування з однолітками.

У сучасних дослідженнях побутує думка про цілеспрямований розвиток можливостей малюків встановлювати контакти з однолітками та дітьми, які не є ровесниками. Неодноразово у них вказується на явище різновікової групи, які багато вчених ототожнюють за педагогічним потенціалом із родиною, сім'єю.

Значний внесок у вивчення середовища цього явища, його впливові на розвиток міжособистісних стосунків між дітьми й однолітками. У цьому напрямку здійснюють науковий пошук Т. Рєпіна, С. Михальська, І. Підлипняк, Г. Смольнікова, Р. Бедраль, О. Авраменко, Н. Меркулова, О. Бутенко та ін.

На даний час багато аспектів проблеми розвитку спілкування та його особливостей між однолітками у різновіковому колективі не вирішено, що й зумовило нас обрати темою магістерського дослідження **«Особливості спілкування дітей з однолітками у різновікових групах ЗДО»**

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку спілкування дітей з однолітками у різновікових групах закладу дошкільної освіти та створення системи роботи з вдосконалення міжособистісних стосунків дітей 4 - 6 року життя.

Завдання:

1. Проаналізувати проблему спілкування та його генезис у період дошкільного дитинства.
2. З'ясувати вплив різновікової групи ЗДО на розвиток міжособистісної взаємодії між дітьми.
3. Скомпонувати методику й з'ясувати рівні сформованості у дітей 4 - 6 року життя здатності до міжособистісних стосунків у спільноті 4 - 6 річних малюків.
4. Розробити й експериментально перевірити систему роботи з оптимізації міжособистісної взаємодії дітей 4 - 6 року життя з однолітками в умовах різновікової групи ЗДО.

Об'єкт дослідження: міжособистісне спілкування дітей 4 - 6 року життя у різновіковій групі ЗДО.

Предмет дослідження: педагогічні умови розвитку міжособистісної взаємодії дітей 4 - 6 років з однолітками у групі малюків різного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Гіпотези дослідження: розвиток спілкування дітей 4 - 6 року життя з однолітками у різновіковій групі дошкільного закладу буде ефективним, коли дотримуватися педагогічних умов:

- *орієнтування педагога на особливостях соціалізації відповідної категорії малюків;*
- *вправлення дошкільників в умінні контактувати, ініціюванні спілкування з однолітками, діяти спільно в групі, розраховуючи на власні сили, самого себе;*
- *збагачення знань педагогів та батьків щодо розвитку комунікабельності дошкільників, сприяння оволодінню ними сучасними технологіями формування навичок контактувати, згуртовувати колектив*

Методи дослідження. *Теоретичні:* аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення даних на основі вивчення психолого-педагогічної теорії та соціальної психології уможливили обґрунтування змісту та структури основних категорій дослідження, визначення критеріїв та показників, комплексу педагогічних умов формування міжособистісної взаємодії дітей 4 - 6 року життя у різновіковій групі ЗДО.

Емпіричні методи: зовнішньогрупова референтометрія, методика О. Лутошкіна (скорочений варіант), кольоровий тест Люшера (скорочений варіант), ігрове завдання «Виконай доручення», складання розповіді за сюжетними картинками, бесіда з вихователями, інтерв'ю з батьками.

Методи математичної статистики – для визначення якісного і кількісного аналізу результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що *уточнено* зміст поняття «міжособистісна взаємодія дітей 4 - 6 року життя», *розширено та доповнено* зміст понять «спілкування», «різновікова група», «спілкування дошкільників», «розвиток міжособистісних стосунків». *Розроблено* критерії, показники та рівні сформованості у дітей 4 - 6 років здатності міжособистісного спілкування з ровесниками у різновіковій групі ЗДО; *розроблено та апробовано* модель розвитку здатності до

спілкування з однолітками у різновіковій групі, *удосконалено* форми і методи роботи впливу в означеному напрямку.

Апробація результатів дослідження. (Участь у конференції: Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку (27 листопада 2019 р. НДУ ім. М. Гоголя).

Наукові статті : Бабенко І. Особливості спілкування дітей 4 – 6 року життя у різновіковій групі ЗДО / Бабенко Ірина // Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» : за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019 .– С.9-15.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів, висновків до роботи, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 84 ст., основний текст - 76 ст., додатки – 4 ст.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ З ОДНОЛІТКАМИ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Проблема спілкування та її науковий аналіз. У науці спілкування розглядається як взаємодія та встановлення контактів між індивідами, результатом якого є вплив один на одного, обмін інформацією, обрання певного напрямку спільних дій, а також сприймання та розуміння співрозмовника. Це явище спрямовано на задоволення потреби у контактах з іншими. Воно характеризується не лише великим впливом на розвиток психіки людини, але й на формування культурної поведінки. Через різні форми взаємодії, завдяки здатності людини до набуття досвіду, вона формує у властивості характеру, сприяє становленню характеристик суб'єкта, стає особистістю [3, с. 205]. Відомо, що все це спричинено соціумом у якому перебуває індивід. Спілкування є джерелом для формування особистості.

Стосунки дитини з дорослими у соціумі надзвичайно важливі саме у ранньому й дошкільному дитинстві. У цей час у неї формуються риси суб'єкта завдяки формам спілкування, які несуть у собі різний контекст. Така комунікація спрямовує на засвоєння необхідної інформації про предмети та явища дійсності; *пізнавальні* стосунки виступають у ролі чинника розвитку сфери пізнання; *мотиваційні* контакти необхідні для підтримання власного тону організму, підвищення активності; біологічна інтеракція спрямована на вдосконалення функцій та задоволення потреби продовження роду [5].

У широкому тлумаченні спілкування – це особлива форма психічної активності та, водночас, важлива умова утворення людського суспільства, а також чинник становлення конкретного індивіда. Його соціальним наповненням є пошук і збереження знань, із яких виникає культурно-

історичний багаж культури, призначений нащадкам. Це значущий чинник становлення особистості [37, с. 365].

Воно розглядається як засіб взаємодії між людьми. Це своєрідна піраміда, основу якої складають важливі компоненти. Феномен є спрямованим на розуміння інших його учасників, метою чого є обмін з ними відомостями, конкретні дії з іншими (співпраця) і, водночас, переживання особливого емоційного задоволення від нього, що є значущим наслідком [39, с. 216]. Як бачимо, цей вид активності передбачає виникнення та вдосконалення контактів між членами групи, в основу якого закладено потребу у спільній діяльності. До його структури входять: сприйняття, пізнання та розуміння учасників взаємодії (перцепція); обмін думками, знаннями (комунікація); обрання єдиних напрямків взаємодії (інтерація).

У психології розглядають багато видів цього феномену. Так, за кількістю індивідів, говорять про: безпосередні контакти знайомих (*міжособистісне*), численні стосунки незнайомих персоналій, або ж звернення до мешканців міста (села, регіону, країни) через засоби масової інформації (*масове*). Якщо брати за основу наявність соціальних складових, то розрізняють: *міжособистісне* (взаємодію окремих людей з притаманними їм індивідуальними властивостями шляхом організації спільних дій); *рольове* (стосунки, у яких поведінка учасників залежить від соціальних ролей із певними функціями). До рольового належить і *ділове спілкування*, сутність якого полягає у взаємодії між співрозмовниками з певними соціальними позиціями, в основі яких закладені соціальними ролі та функції; його завдання полягає у розв'язанні конкретних питань, які постають у процесі життєдіяльності, налагодження спільних дій [13, с. 3-24].

Термін спілкування вказує на дві залежні сторони взаємодії між людьми: вплив на іншого індивіда (одного або кількох) з метою зміни його поведінки та вираження конкретного емоційного ставлення до нього, що призводить до зміни самої ситуації взаємодії та стану осіб, які приймають у ньому участь. Спілкування відбувається завжди з приводу будь-якої діяльності, що також

передбачає вивчення й урахування змісту цієї діяльності. Відповідно для того, щоб з'ясувати зміст спілкування, необхідно зрозуміти чому воно відбувається (розподіл тем спілкування, його інтенсивність, частота, вибір партнерів тощо, що дозволить зробити висновок про схильність до тієї чи іншої діяльності).

Важлива особливість міжособистісних стосунків – емоційна основа, яка вказує на прийняття чи неприйняття тих чи інших осіб конкретним суб'єктом. Вона визначає позитивне або негативне ставлення до конкретної людини, а також прагнення до контактів з нею, міру задоволеності від таких контактів. Зміст спільної діяльності значною мірою визначає і характер міжособистісних відношень (емоційне відношення) і характеристики соціального середовища у якому вона відбувається. Стосунки між окремими особистостями є тим підґрунтям, названим наукою типом взаємодії й міри його виразності. Зазвичай під нею розуміють взаємозалежні процеси інформаційного обміну, які є спрямованими на виконання спільних дій. Тут спостерігається обмін думками, виникає відчуття належності до спільноти, узгоджуються дії її членів, виникають спільні уподобання, відбувається прогнозування результатів взаємної діяльності, узгодження необхідних ролей. Все це дозволяє функціонувати взаємному регулюванню, контролю, взаємовпливу та виявленню взаємодопомоги між учасниками спільної діяльності [26, с. 215].

Аналізуючи інтерактивний компонент вважають: кожен суб'єкт приймає участь у виконанні спільного завдання з подальшим коригуванням власної поведінки в цілому та окремих дій, актуалізує власний попередній досвід, спирається на свої можливості та здібності, а також на властивості й потенціал партнера. Найбільш часто виділяють два види взаємодії: кооперацію та конкуренцію. Кооперацію трактують як поєднання сил учасників спільної діяльності. Вона передбачає і відносини змагання між її суб'єктами Крім того взаємовідношення між учасниками зумовлені також соціальним контекстом. Іншими словами аналіз характеру такої діяльності вимагає уточнення змісту обох видів взаємодії (результати, які очікуються соціальним оточенням; форми поведінки учасників, їх цілі, мотиви і потреби, уявлення один про одного

тощо). Отже, в кооперації мають місце як співробітництво, так і суперництво, що залежить від учасників спільної діяльності та соціуму [29].

Г. Андреева розглядає взаємодію у якості особливої форми організації спільної діяльності людей, яка спрямована на розкриття смислу виконуваних ними зумовлених операцій. При цьому інтерактивний компонент передбачає обмін не стільки думками, відомостями, але й діями, які сприяють реалізації змісту. Власне взаємодія фіксує оперування інформацією, організацію спільних дій, що дозволяє комунікації розгортатися у контексті взаємних стосунків, саме з її причин [3]. Тому, спільна діяльність є основою, завдяки якій здійснюється комунікативний зв'язок між учасниками.

Зміст стосунків членів групи розкривається у руслі спільної діяльності. До її структури А. Журавльов відносить єдині завдання й мету її суб'єктів, однакова мотивація, розподіл єдиного процесу на певні, пов'язані між собою елементи. Також до неї водять об'єднані персональні операції, узгоджені між собою індивідуальних дії, управління, як атрибутивна функція сумісних стосунків, спільний для всіх результат, наявність цілісного простору та одночасність виконуваних приватних завдань. Характеристиками такого явища для її суб'єктів є такі: цілеспрямованість, вмотивованість, інтегрованість, структурованість, координованість, продуктивність (оцінена всіма членами), просторові та часові функціонування групи [40].

Щодо компонентів взаємодії, то Л. Орбан-Лембрик вказує на такі два: фізичний (взаємні дії та рух у просторі) і духовні контакти. На основі цих складових авторка розглядає спільну діяльність як певне явище зі своєрідною структурою, елементами якої – індивіди – виявляють відповідну активність, взаємозумовлені операції, інформаційні зв'язки, взаємовплив, взаємини, взаєморозуміння. Інтерактивний компонент реалізується за рахунок взаємопов'язаних дій, які спрямовані на загальний предмет діяльності у процесі її організації. Варто також відмітити, що до міжособистісних стосунків спонукають специфічні людські потреби, які є основою активності: необхідність у приєднанні, контролі та відкритості [26].

Варто також відмітити, що серед багатьох форм поведінки індивіда у міжособистісній взаємодії виділяють альтруїстичну, яка ґрунтується на нормах взаємності, справедливості та соціальної відповідальності. Така активність актуалізується у дошкільному віці. Альтруїстичні цінності формуються як звична модель для наслідування. Вони мають допомогти незрілій особистості стати більш уважними до найближчого оточення, один до одного, до дорослого. Так, К. Альбуханова-Славська, М. Бобнева, С. Рубінштейн вважають, що за таких умов стверджується дійсна цінність іншої людини.

В основі емоційного співпереживання лежить механізм психічного «зараження», який розглядається як певний спосіб інтеграції колективної діяльності. Емоційне співчуття членів групи може розглядатися і як основа освітньої взаємодії, яка є одночасно і значущим і фоновим процесом контакту, який викликається особистісними властивостями суб'єктів, які взаємодіють, значущістю предмета спільних стосунків, відношенням сторін до цього динамічного явища. Все у сукупності забезпечує взаєморозуміння і спільність, узгодженість учасників. Внутрішньою умовою виникнення співпраці між суб'єктами міжособистісної взаємодії є вияв щирої, спонтанної поваги один до одного, емпатія та толерантність. Зовнішнім проявом контакту в групі є виявлення уваги, своєрідність міміки, жестів. Контакт між учасниками міжособистісної взаємодії є умовою та наслідком продуктивної взаємодії, що підвищує ефективність цього процесу та результату. Психологічний контакт визначає можливість спонтанного, вільного спілкування, наявність якого є важливим чинником для продуктивної співпраці його суб'єктів.

Міжособистісне спілкування набуває особливого значення, оскільки у дитини в цей час виникає особливий комплекс потреб, який виражається у прагненні знайти своє місце у групі ровесників, приєднатися до життя та діяльності дорослих, включення у нову систему стосунків. Для дошкільників воно є необхідним засобом становлення особистості, без нього неможливий нормальний розвиток. Дуже часто у ньому виникають конфлікти й негативні

форми поведінки, що пов'язано із прагненням до самостійності, а також із цілою низкою психологічних особливостей [40, с. 196 - 197].

Отже, спілкування – це особливий процес взаємодії між людьми, результатом якого є обмін інформацією, встановлення контактів між людьми, вплив один на одного, формування плану дій і поведінки, сприйняття та розуміння іншої людини. Міжособистісні стосунки дозволяють реалізовувати спільну діяльність. Під час них здійснюється планування спільної діяльності, узгодження необхідних дій, що дозволяє функціонувати взаємному регулюванню, контролю, взаємовпливу та виявленню взаємодопомоги між учасниками. Серед форм поведінки особистості у міжособистісній взаємодії виділяють альтруїстичну поведінку, яка ґрунтується на нормах взаємності, справедливості та соціальної відповідальності. У дошкільному віці – основа задоволення потреб у самостійності, самостверженні, належності до групи.

1.2. Специфіка генезису спілкування у дошкільному віці. У дошкільному віці спілкування набуває якісно нових ознак. Так, М. Савчин відмічає появу міжособистісних взаємин дитини із ровесниками. Взаємодії між дошкільнятами призводить до виникнення колективу, спільнот. Серед основних чинників таких зрушень науковець виділяє потребу у спілкуванні, зацікавленість життям дорослих, прагненням активної участі у діяльності людей, поява нової внутрішньої позиції, бажання пізнати себе через спілкування з однолітками [38, с. 142].

3. Огороднійчук вбачає основну причину зростання стосунків у спільній діяльності, у різних формах взаємин, а також у розвиткові шляхів спілкування. Особливим чинником, на думку авторки, є виникнення рольової гри, як особливої форми засвоєння соціального досвіду. Участь дошкільників у грі вимагає від них вміння взаємодіяти, налагоджувати стосунки з однолітками, обмінюватися думками. Також продовжують вдосконалюватися форми

співробітництва, які набувають особистісного змісту та характеризуються високою мірою емоційності [7, с. 102-107].

Р. Павелків пов'язує розвиток спілкування у дошкільному віці із трьома основними потребами, які актуалізуються у цей період: необхідність у нових враженнях, активна участь у діяльності, бажання визнання та підтримки. Відповідно до названих джерел активності особистості дошкільника він говорить про мотиви спілкування. Серед них пізнавальні, ділові, особистісні. Саме ці мотиваційні утворення визначають специфіку процесу взаємодії, міжособистісних стосунків між дітьми і ровесниками, між дорослими й вихователями [27, с. 206-219]. Науковець також зазначає, що одним із чинників розвитку спілкування у дошкільному віці вважається і заклад дошкільної освіти.

Д. Годіна та ін. виділяє ще один чинник самотності спілкування дошкільників – етичні уявлення. Автори говорять про збільшення кількості дитячих спільнот, де чинниками є доброзичливе ставлення один до одного, справедливе ставлення до товариша, емоційна відгукуваність, а також моральна оцінка перебування того чи іншого учасника гри, колективної діяльності. Такі особливості взаємодії привчають дитину до тактовної, ввічливої поведінки, поваги до інших дітей, формують емоційно-позитивне ставлення до інших і до самої себе [10, с. 14-15]. Як бачимо, етичні уявлення та емоційно-позитивне ставлення є ознаками спілкування дітей старшого дошкільного віку.

Т. Маркова розвиток спілкування у дошкільному віці вбачає наслідком морально-вольового становлення особистості. Зокрема це виявляється в зростанні до вільного керівництва власної поведінки., яка співвідноситься із моральним змістом таких понять як доброта, відгукуваність, товарицькість. Така активність стає характерною у спільній діяльності, стосунках і взаємодії з ровесниками, у звичайному спілкуванні. Емоційне ставлення до інших стає більш свідомим, що змушує дитину орієнтуватися на загально-прийнятні правила спілкування та культуру поведінки [20, с. 107-108].

В. Котирло та ін. також наголошують на ускладненні спілкування з ровесниками у період дошкільного дитинства. Вони відмічають його складність і емоційність. Важливу роль у таких його особливостях відіграє самооцінка, адже її когнітивний компонент збагачує моральними мотивами діяльності і відповідно процес комунікацій. У цьому віці зростає зацікавленість дітей до спільних форм діяльності, колективної взаємодії, окремим дорученням, які мають громадський характер (суспільний). В цілому стосунки дошкільників між собою визначаються доброзичливістю, рівнем розвитку культури поведінки, діловими мотивами, гуманністю [15, с. 8-14].

Н. Герлянд аналізуючи вікові характеристики дошкільників також відмічає неоднозначні зрушення у спілкуванні та взаємодії між старшими дошкільниками. Вона вказує, що зростає значущість ровесника для дитини, відбувається диференціація однолітків у дитячих спільнотах з позицій значущості (явище лідерства), а також і в різних формах взаємодії, зокрема у спільній діяльності. Діти старшого дошкільного віку з повагою ставляться до думок однолітків і, нерідко, вони є для них більш значущими ніж погляди на те чи інше явище батьків. Все це може призводити до конфліктів у сім'ях чи в групах ЗДО [9, с. 15-16].

Г. Люблінська також відмічає зміни у спілкуванні дітей дошкільного віку. Зокрема вона вказує, що значно зростає активність комунікацій. Дитина не вдоволена лише перебуванням поряд із однолітками, як це було раніше. Вона ініціює з ними різні форми взаємодії: гру, обговорення певної тематики, виконання спільних дій, доручень. Від такої взаємодії старші дошкільники отримують емоційне задоволення. Це також призводить до виникнення товаришкості між дітьми, починають формуватися дитячі спільноти. Основним регулятором поведінки у таких об'єднаннях стають моральні цінності. Обговорюючи вже виконану діяльність старші дошкільники намагаються оцінити друзів з позицій моральних норм і правил поведінки, які сприймаються як системна оцінка узагальненого характеру. В цілому і цей період розвитку діти накопичують знання про особливості спілкування і взаємодії у дорослому

світі і прагнуть їх спробувати у звичних для себе видах діяльності [19, с.370-374].

З. Матвеев, підсумовуючи спілкування у період дошкільного дитинства вказує, що під час спілкування із дорослими дошкільник дізнається багато нової інформації, побачить різноманіття емоційних переживань. Проте від взаємодії між однолітками він отримає досвід говорити на рівних, співпереживати, спільно взаємодіяти, разом гратися, бавитися, пізнавати себе через іншого. Поряд з іншими вони себе випробовують, пізнають правила взаємодії, підтримують один одного. Саме в цьому віці індивіди набувають найбільш важливих ознак соціальної істоти: соціальних стосунків та прийнятних моделей поведінки [21, с. 112-115].

Г. Кошелева наголошує, що у дітей старшого дошкільного віку формується соціальна орієнтація на однолітків. Зокрема, це емоційне співпереживання під час спілкування, де вони дізнаються про форми взаєностосунків між ровесниками (один з одним). Так вони мають можливість бачити позу, міміку, жести, рухи, емоції, емоційні стани, що говорять про особистісну пізнавальну спрямованість на партнера по грі чи діяльності. Так пізнання в подальшому надають можливість відчувати поряд із собою особистість, виказувати повагу до неї, розуміти її дії, вчинки, підтримувати її, співчувати, радіти разом, співставляти й аналізувати себе, свої вчинки, поведінку через порівняння [44, с. 63-72].

Тут цілком доречним є звернення до думки К. Платонова про те, що у спілкуванні відбувається становлення внутрішнього мовлення. Воно дозволяє ще не зрілій особистості (здійснювати) давати оцінку власній поведінці та вчинкам [32, с.225-232]. Це стає можливим лише здійснивши таке оцінювання, в першу чергу ровесника, оскільки дорослий є свого роду ідеалом.

У дослідженнях виконаних під керівництвом О. Запорожця спілкування розглядалося як особливий вид комунікативної діяльності. На перші сім років життя припадає чотири форми спілкування дітей. Змістова сторона цього процесу аналізувалася дослідниками за такими параметрами: період

виникнення, мотиви (ділові, пізнавальні, особистісні), загальний напрям взаємодії, засоби, за допомогою яких відбувається комунікативний процес. У дошкільному віці розвиваються третя і четверта форми спілкування. Одна з них характеризується домінуванням пізнавальних мотивів (З ф.), а інша визначається особистісними сполуками. Поведінка дитини дошкільного віку спрямована до обговорення переваг і недоліків якостей, рис характеру, поведінки, вчинків та їх співвіднесення із моральними цінностями. Як бачимо, старший дошкільник зацікавлений навколишньою дійсністю, в першу чергу соціальною, його погляди фокусуються на об'єктивності образу інших людей і самого себе [14, с. 277-282]. Варто відмітити, що такі особливості спілкування виникають внаслідок зміни домінуючих мотивів.

М. Лісіна здійснила вивчення особливостей спілкування дітей перших семи років на основі генезису потреби у спілкуванні, більш конкретно динаміки її змісту. Вона виокремила 4 види контексту: доброзичливість, увага; необхідність у взаємодії; виявлення поваги; співпереживання та взаєморозуміння. Авторка орієнтує на такі форми спілкування: ситуативно-особистісне, ситуативно-ділове, позаситуативно - пізнавальне, позаситуативно - особистісне. Цінність спілкування для дитини визначається взаємостосунками з іншими та формування образу-Я. Відповідно успіх дитини у спілкування з ровесниками безпосередньо залежить від її особистісних якостей. Авторка відмічає, що доброзичливі стосунки з однолітками у старших дошкільників виникають на основі змісту спілкування, базуючись на потребі в комунікації. Про це свідчить легкість виникнення симпатій між дітьми у цьому віковому періоді [18, с. 76-121].

Б. Волков, вивчаючи спілкування дошкільників, зазначає, що в старшому дошкільному віці потрібно не лише вміти встановлювати контакти, дотримуватися етики і культури поведінки, вміти адаптуватися до умов ситуації, мати навички гри (сюжетної), але й знати та розуміти особливості взаємодії з дорослими і ровесниками. Контекст спілкування з однолітками змінюється, оскільки потрібно показати себе з кращої сторони, а також

потрібно представити свої риси особистості так, щоб з боку інших виникла зацікавленість. У спілкуванні дитина набуває впевненості у собі, завдяки особливій стратегії: в усьому краще показати свою особистісну перевагу над іншими. Також науковець зазначає виникнення інтересу один до одного, набуває досвіду взаємодії «на рівних», міжособистісних стосунків у дитячих спільнотах. Крім того у цьому віці дошкільники намагаються об'єднуватися у ситуаціях спілкування за ознаками статі. Внаслідок цього у них з'являються спільні інтереси, почуття належності до статі (дівчатка, хлопчики). Намагаються підтримувати хлопці хлопців, а дівчатка дівчаток, а також виникає здатність бачити себе зі сторони дівчат чи хлопців [8, с. 198-209].

Такого роду спілкування змінює контекст дитячої гри. М. Обозов зазначає, що старші діти імітують різного роду рольову поведінку певної статі. Дошкільники так опановують особливості міжособистісних стосунків дорослих людей чоловіка чи жінки: побутові, родинні, суспільні. Відповідно, основне призначення гри полягає в активній підготовці підростаючої особистості до взаємодії з іншими, у різного роду міжособистісних і суспільних відношеннях: політичних, ідеологічних, моральних, етичних ті ін. [22, с. 48-51].

Особливості вільного спілкування дошкільників, в основі яких лежать міжособистісні стосунки було здійснено Т. Репіною. Вона виявила, що у цьому віковому періоді основним чинником спілкування дітей стають процеси статевої диференціації. Вони призводять до того, що у групах дитячих садочків виникають дві структури: угруповання дівчаток і окремо хлопчиків. При цьому було з'ясовано, що найбільш стійкими є симпатії у дівчаток. Крім того у них частіше виявляється вибірковість у спілкування, статус їх також є дещо вищим у міжособистісних стосунках. Окремою причиною таких відмінностей, на думку авторки, є рольові очікування дорослих від дітей. Також дослідниця встановила загальну тенденцію у дитячих спільнотах: зростання консолідації на основі статевої диференціації збільшується від молодшого дошкільного віку до старшого [36, с. 68].

У цьому контексті Я. Коломінський зазначає, основними факторами статевої диференціації у дошкільному дитинстві є значущі для них дорослі та ровесники. Визначальну роль відіграють близькі для них люди (члени їх сім'ї), а також ровесники. Дитина у процесі соціалізації поступово набуває знання про стать, усвідомлює її, аналізує із уявленнями отриманими від дорослих і так формує свої погляди [35, с. 169].

Таким чином, у дошкільному віці спостерігається активні процеси взаємодії між дітьми. Спілкування вдосконалюється на основі набуття досвіду стосунків, розширення його учасників. У цьому періоді життя розглядається як особливий вид комунікативної діяльності. За сім років життя припадає чотири форми спілкування дітей, у віці 3 – 6 (7) років розвиваються третя і четверта, одна з пізнавальними мотивами (3 ф.), а інша з особистісними. Поведінка дитини дошкільного віку спрямована до обговорення переваг і недоліків якостей, рис характеру, поведінки, вчинків та їх співвіднесення із моральними цінностями. Взаємодія включає різний контент: доброзичливість, увагу; необхідність у взаємодії; виявлення поваги; співпереживання та взаєморозуміння. Послідовно змінюються у дошкільному дитинстві ситуативно-особистісне, ситуативно-ділове, позаситуативно-пізнавальне, позаситуативно-особистісне. Контекст спілкування з однолітками змінюється, оскільки потрібно показати себе з кращої сторони, а також представити свої риси особистості так, щоб з боку інших виникла зацікавленість. Основним чинником спілкування дітей стають процеси групової динаміки, які функціонують на основі симпатій. З'являється вибірковість у спілкування, підвищується роль міжособистісних стосунків.

1.3. Різновікова група як соціально-педагогічне явище та її вплив на розвиток спілкування дошкільників із ровесниками. В цілому група ЗДО розглядається як середовище, де відбувається міжособистісне спілкування між дітьми різного віку, а також для цього колективу властиві абсолютно всі соціальні явища взаємодії. Крім того як соціально педагогічне явище (дитяча

спільнота) є важливим засобом виховного впливу на підростаючу особистість. Зокрема Т. Репіна вказує на наступні її характеристики й напрямки функціонування: розвиток збагачення досвіду поведінки та спілкування у колективі; оптимізація процесу становлення статевих відмінностей, орієнтування та апробація гендерних ролей, дій та вчинків; формування ціннісно - орієнтаційної єдності малої групи; вдосконалення навичок і вмінь соціальних контактів із ровесниками [36, с. 178-179].

Я. Коломінський спеціаліст у галузі психології колективу вказує на те, що дитяча спільнота у дитячому садку є найбільш раннім об'єднанням. У ньому виникають процеси, які сприяють виробленню у дошкільнят соціально-схвалюваних дій та вчинків. Окрім того це соціальне об'єднання у якому діти обмінюються думками, вчать поступатися власним бажанням на користь спільних, набувають можливостей щодо опробування можливостей і здатностей встановлення контактів у різного роду ситуаціях (навчальних, виховних). Вона є джерелом щодо набуття досвіду поводження у конфліктних ситуаціях, особистісних інтеракцій, узгодження дій у спільній діяльності. Це могутній фактор оптимізації процесу комунікацій між дітьми одного віку [35, с. 218-219].

С. Михальська наголошує на тому, що група ЗДО є свого роду первинним колективом, а процеси, які відбуваються в ньому, є неоціненним багажем для підростаючої особистості. У цьому середовищі формуються важливі риси характеру, спрямованість. Малюк залучається до культури, отримує знання та уявлення про моральні норми. Неоціненним є набутий багаж взаємодій у комунікаціях, у виникненні інтеракцій між ровесниками, особистісних симпатій-антипатій. Це могутнє джерело розвитку спілкування та процесів самоствердження дітей одного віку [24, с.20].

Особливим утворенням соціального плану є різновікова група ЗДО. Загальновідомим є бачення її різнопланового впливу на дітей, взявши за увагу їх вік. Так, І. Підлипняк, аналізуючи його, приходять до висновку про збагачення досвіду дітей у пласті взаємодії, міжособистісного ракурсу. У її

членів виникають спільні бажання, погляди, інтереси. Вони залюбки спілкуються між собою, дорослі залучають до цього процесу менших. А у виграші опиняються представники всіх вікових стадій. Також на міжособистісне спілкування впливає участь дітей у різних видах діяльності (конструктивній, ігровій, навчальній), у комунікації з дорослим, яка носить діловий характер. Між однолітками мають перебіг процеси узгодження дій, налічення пріоритетних цілей, участь у спільних видах діяльності, виникають доброзичливість у стосунках та відношеннях до іншого як до партнера [30, с.213-214]. Цьому сприяє розвиток мовлення.

I. Паласевич також звернула увагу на явище різновікової групи. В першу чергу її цікавлять процеси організації життя та діяльності у такому колективі. Авторка наголошує на тому, що вихователь має величезні можливості щодо залучення дітей до діяльності різного контексту: ігрової, гносеологічної, трудової, образотворчої, театралізованої. Всі вони сприяють перебігу процесам взаємодії міжособистісного характеру: об'єднуються діти на основі симпатій, спілкуються один з одним, набуваючи навичок взаємодій, вчаться встановлювати контакти один з одним, підтримують її. Також ця активність має ознаки об'єднань за інтересами, що є основою виникнення партнерських стосунків. Міжособистісне спілкування у різновіковому колективі сприяє більш узагальненому пізнанню оточуючого світу, а також збагачення досвіду міжособистісної взаємодії, комунікативних навичок, інтеракцій з партнерами у співпраці [28, с. 117-118].

М. Айзембарт відмічає, що дитяча спільнота у дошкільному дитинстві є могутнім чинником становлення особистості. Саме тут накопичується багаж соціальних вмінь і навичок малюків: з'являється та диференціюються процеси спільної взаємодії у спілкуванні один з одним, вдосконалюються вміння розуміти партнера на рівні емоційних переживань, виникають й вдосконалюються (елементи) ознаки позитивних стосунків, виникають інтереси, контакти у мікрогрупах за статевими ознаками, набувають подальших змін у плані збагачень комунікативні спільні дії, вміння поводити себе в

конфліктних ситуаціях. Авторка вказує, що всі ці явища поєднуються в іграх дітей. Соціальні взаємини актуалізуються у найвищій мірі, а групові процеси сприяють становленню дружніх, гуманних стосунків [2, с.26-28].

О. Пісарева, аналізуючи спілкування та взаємодію дошкільників одного віку, у контексті проблеми різновікового колективу, зауважує, що визначальним чинником групових соціальних явищ є потреба у спілкуванні. Вона надзвичайно актуалізується у цьому віковому періоді. Завдяки явищам групової динаміки стосунки між однолітками набувають певних ознак: повага до співрозмовника, вияви уважності; емоційність у взаємодії, співчуття до інших; прояви ініціативи у комунікації, сенситивність до оцінок власних дій та вчинків, рис характеру з боку співрозмовників. Такі властивості взаємин між ровесниками та педагогічного керівництва дорослого спільнотою мають набути гуманного характеру, позитивну налаштованість на соціальні контакти у подальшому, а також сприяти розвитку мистецтву комунікації, компетентності у спілкування та конструктивного поведіння у різних ситуаціях [31]. Потенціал дитячого колективу у плані міжособистісних стосунків Р. Бедраль відносить до основного чинника виховання культури здоров'я у різновікових об'єднаннях. Як бачимо, взаємодія дошкільників один з одним має характерні риси та виступає чинником по відношенню щодо становлення особистості та різних її властивостей [31].

Особливості спілкування дітей у різновіковій групі ЗДО О. Авраменко розглядає у якості основного чинника соціалізації дошкільників. При цьому науковець відмічає такі їх риси: емоційні прояви у середовищі спільноти на поведінку інших, емпатія та її оцінка в інших виявлення ініціативності у плані мовленнєвих засобів спілкування, активність у розвитку контактів з іншими членами спільноти, збільшення кількості стосунків у середовищі різновікового колективу. Крім того у міжособистісних контактах важливими є оцінка партнерами один одного, намагання зберегти, налагодити взаємодію, прагнення виконувати спільні дії, співпрацювати з однолітками. Водночас дослідник намагався на теоретичному й емпіричному рівнях обґрунтувати тезу про те, що

розвиток відповідних ознак втрачається за невмілої педагогічної організації з боку дорослих, зокрема вихователів. Адже за таких умов міжособистісні контакти набувають стійкості [1, с 14-16].

Процеси міжособистісної взаємодії спілкування у середовищі різновікової групи досліджувалися Г. Смольніковою. Так, авторка відмічає, що основою цієї діяльності є узгодженість дітей, їх спрямованість на позитивні стосунки та (прагнення) бажання отримати, досягти відповідної мети. Активність партнерів орієнтована на збагачення соціального багажу, насамперед, а не на вікові можливості. Основним чинником виступає діалогічний характер мови дітей. Також науковець зазначає, що спонукати встановлення контактів у різновіковому колективі є бажання до взаємодії як з однолітками, так і з індивідами інших вікових періодів; активність дітей у процесі комунікації, повага та вияви уваги до співрозмовників, сенситивний зв'язок з іншими. Крім того представники (учасники) таких спільнот прагнуть розширити коло спілкування з іншими членами, проте, більшість не в змозі досягти найвищої міри прояву суб'єктивності самотужки (реалізувати себе як особистість). Старші дошкільники виявляють бажання до різних форм спілкування: ділового, або пізнавального. Їх симпатії є більш стійкими, ніж інших членів спільноти. Вони також набувають високого статусу у колективі завдяки високим оцінкам більш менших учасників інтеракцій. Також важливою їх рисою є наявність постійних співрозмовників, у яких характеризуються популярністю. Одночасно авторка наголошує на цілеспрямованій діяльності, педагогічній організації таких спільнот з метою особистісного зростання та розвитку позитивних взаємин у групі [38, с. 15-18].

У дослідженнях інших науковців приділяється увага саме проблемам найбільш оптимального існування таких колективів. Так, О. Бутенко пропонує створювати певні умови та цілеспрямовано впливати на удосконалення позитивних взаємин між їх членами. Авторка наголошує, що об'єктом виховних впливів мають бути гуманні стосунки між дітьми (їх динаміка), усвідомлення власних мотивів поведінки в інтеракціях, емпатія та толерантність у стосунках

один з одним, адекватна оцінка дій. На наступному етапі варто розвивати у дітей відчуття групової належності, єдність емоцій та емоційних станів, вміння здійснювати контроль за своєю поведінкою, адекватно реагувати на критику стосовно себе. На завершальному етапі робота педагога має спрямовуватися на систематизацію та узагальнення членами різновікової групи соціальним та моральним знанням та уявленням. Саме така організація педагогічної роботи, на думку авторки сприятиме найвищій мірі гармонійних відносин [6, с. 7-8].

Н. Меркулова особливості взаємодії у різновіковій групі між дітьми вважає чинниками виховання культури поведінки. Досягти мети у відповідних виховних впливах можливо, на думку науковця, за умови створення і використання відповідних технологій. Також авторка відмічає, що стосунки дітей у різновіковій групі сприяють більш ефективному формуванню моральних норм, досвіду соціальної поведінки та взаємодії, засвоєння особистістю цінностей. Важливою умовою функціонування таких спільнот великою мірою залежить від здатностей вихователя, його педагогічної майстерності, наявності у його розпорядження інноваційних технологій роботи з дітьми, членами таких дитячих утворень [23].

Таким чином, різновікова група ЗДО на сьогодні розглядається як феномен, який поєднує у собі соціальний, психологічний, особистісний і педагогічний аспекти. Їх функціонування передбачає особистісне зростання дітей у плані набуття досвіду взаємодій, опанування соціальних і моральних норм поведінки. Перебування в таких спільнотах визначається певними особливостями спілкування дітей як з однолітками так із представниками інших вікових періодів. Відмінними ознаками стосунків є: потреба у контактах, прояви симпатій, статева диференціація, емпатія та розуміння партнерів, гуманність у стосунках, орієнтування на етику взаємин, розширення соціальних контактів. Досягти максимального рівня комунікацій у таких колективах можна за умов цілеспрямованої, педагогічно-вмотивованої діяльності вихователя щодо організацій життєдіяльності дітей різного віку в закладах дошкільної освіти.

Висновки до розділу 1

Спілкування розглядається як процес взаємодії між людьми, комунікації, встановлення контактів між ними, вплив один на одного, формування плану дій і поведінки, сприйняття та розуміння іншої людини. Міжособистісні стосунки тут дозволяють реалізовувати спільну діяльність. Під час них здійснюється її планування, узгодження необхідних дій, що дозволяє функціонувати взаємному регулюванню, контролю, взаємовпливу та виявленню взаємодопомоги між учасниками.

За сім років життя змінюється чотири форми спілкування дітей, у віці 3 – 6 (7) років розвиваються третя і четверта, одна з пізнавальними мотивами (3 ф.), а інша з особистісними. Послідовно змінюються у дошкільному дитинстві ситуативно-особистісне, ситуативно-ділове, позаситуативно -пізнавальне, позаситуативно - особистісне. Контекст спілкування з однолітками змінюється, оскільки потрібно показати себе з кращої сторони, а також представити свої риси особистості так, щоб з боку інших виникла зацікавленість. Основним чинником спілкування дітей стають процеси групової динаміки, які функціонують на основі симпатій. З'являється вибірковість у спілкування, підвищується роль міжособистісних стосунків.

Різновікову групу ЗДО розуміють як феномен, який поєднує у собі соціальний, психологічний, особистісний і педагогічний аспекти. Її функціонування передбачає особистісне зростання дітей: досвід взаємодій, опанування соціальних і моральних норм поведінки. Перебування в таких спільнотах визначається особливостями спілкування дітей як з однолітками так із представниками інших вікових періодів. Відмінними ознаками стосунків є: потреба у контактах, прояви симпатій, статева диференціація, емпатія та розуміння партнерів, гуманність у стосунках, орієнтування на етику взаємин, розширення соціальних контактів. Максимальний рівень комунікацій легше досягається за рахунок цілеспрямованої, педагогічно-вмотивованої діяльності вихователя щодо організації життєдіяльності дітей 4 – 6 років у ЗДО.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОДНОЛІТКАМИ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ

2.1. Методика й процедура дослідження міжособистісного спілкування дошкільників з однолітками у різновіковій групі. Організація експериментальної діяльності передбачала врахування кількох аспектів: а) емпіричне вивчення міжособистісних стосунків дітей з однолітками в середовищі різновікової групи; б) визначення педагогічної стратегії роботи вихователів у дитячій спільноті такого виду, а також з'ясування міри залучення батьків та їх зацікавленість процесами взаємодії у колективі дітей різного віку. Щоб здійснити окреслену діагностичну роботу необхідно реалізувати на практиці констатувальний експеримент. Його першочерговими завданнями були такі:

1. Уточнити критерії й показники дослідження сформованості здатності до міжособистісного спілкування у дітей 4 - 6 років.
2. Обрати найбільш доцільні методи та сформувати на їх основі методику вивчення особливостей спілкування дітей дошкільного віку з однолітками у різновіковому колективі ЗДО.
3. З'ясувати реальний рівень розвитку міжособистісного спілкування дітей різного віку з однолітками у групі ЗДО.
4. Виявити найбільш актуальні педагогічні впливи щодо розвитку спілкування в умовах різновікового колективу між ровесниками.
5. Проаналізувати міру залучення батьків до освітнього процесу та можливості їхнього впливу на групові процеси у різновіковому колективі, що вивчається.

Таблиця 2.1.

Критерії та показники здатностей дітей 4 - 6 років до міжособистісної взаємодії у різновіковій групі ЗДО

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
<i>Емоційний</i>	задоволеність від перебування у колективі; налаштованість малюків на спільну діяльність; захопленість атмосферою, яка панує у спільноті; можливість задоволення потреб у самоствердженні, належності до групи, активної взаємодії, досягненні успіху, надії на майбутнє
<i>Пізнавально-діяльнісний</i>	ототожнення процесів взаємодії з дітьми й дорослими; вміння аналізувати ситуацію спілкування, бачити причини її виникнення; вміння складати невелику розповідь, володіння розвиненим мовленням; прагнути до взаємодії у колективі з однолітками

Обрані напрямки та завдання дослідження вимагали дотримання логіки проведення експерименту. Так, на *першому етапі* було здійснено підбір діагностичних методів, окреслено процедуру збору даних і сформовано методику дослідження та. В цілому вона складалася із таких методів: зовнішньогрупова референтометрія, методика О. Лутошкіна (скорочений варіант), кольоровий тест Люшера (скорочений варіант), ігрове завдання «Виконай доручення», складання розповіді за сюжетними картинками, бесіда з вихователями, інтерв'ю з батьками. Розглянемо більш детально зазначені діагностичні процедури.

Так, зовнішньогрупова референтометрія спрямована на визначення найбільш референтних постатей для особистості. Її основу складають певні ситуації (у кількості шести) та список можливих осіб (сім чоловік) до яких потенційно може звернутися дитина. Обставини, які пропонують малюку

передбачають аналіз: поведінки дитини під час виникнення неприємностей; дії напередодні святкування Дня народження; спілкування зі значущими людьми, друзями; індивіда – зразка для наслідування; процеси симпатії; почуття довіри до навколишніх. Всі вони складають бланк списку А1. До Б1 входить перелік осіб найближчого оточення. Перед початком індивідуальної роботи дитині надається **інструкція**: «Спробуймо з тобою пограємося у гру за допомогою слів. Я тобі ставитиму запитання й пропонуватиму варіанти відповідей, а ти будеш їх обдумувати та відповідатимеш».

Процедура проведення наступна: задається перше запитання із списку А1, а потім пропонуються варіанти відповідей списку Б1. Фіксуються перші двоє на кого вказувала дитина. після цього оголошується дитині друга ситуація та повторюється склад списку значущих осіб і т.д. В кінці визначаються дві референтні особи для кожного дошкільника, малюка раннього віку за рейтингом. Саме з ними і будуються міжособистісні стосунки у групі. Після цього всі названі дитиною особистості записуються у стовпчик без повторень. Дитині надається печатка (штамп сонечка, наприклад) і пропонується оцінити кожну із них. «Ось у тебе є можливість подарувати сонечка, кому ти подаруєш найбільше (п'ять), кому трішки менше (чотири), кому ще менше (три) і т.д.»

Наступний компонент методики операційна процедура О. Лутошкіна, яка призначена для вимірювання емоційних станів членів спільноти. Для її проведення було потрібно вирізати різнокольорові бусинки намиста (червону, помаранчеву, жовту, зелену, фіолетову, чорну) та напередодні пояснити дитині, що яскраві кольори – гарний настрій, а темні – сумний. Перед початком її проведення надається *інструкція*: «Пропоную тобі погратися зі мною у гру. Я тобі задаватиму запитання, а ти будеш відповідати на нього за допомогою ось цих різнокольорових бусинок». Перед дитиною розкладаються бусинки (у тій же послідовності) і ставляться наступні запитання: «Якому кольору відповідає твоє перебування у групі?», «Якому кольору відповідає спільна гра із дітками в садочку?», «Якому кольору відповідає твоє спілкування із друзями у садочку?»

Кожне запитання дитина може оцінити лише однією бусинкою. В результаті отримаємо інформацію чого очікує дитина від перебування у групі та спілкування із її учасниками – позитиву чи негативу, що чітко буде диференційована завдяки ілюстративним матеріалам.

Слідуючою складовою був *кольоровий тест Люшера*, який допоміг нам зібрати відомості про емоційний стан дитини у цьому колективі. Було вирізано для його проведення із кольорового паперу вісім бусинок (синього, зеленого, червоного, жовтого, фіолетового, коричневого, чорного та сірого кольорів). Завдання дитини полягає у розміщенні бусинок у певній послідовності (з будь-яким ігровим моментом) від найбільш улюбленого кольору до найменш улюбленого. Потрібно зафіксувати порядок кольорових бусинок. Задля цього експериментатор надає інструкцію: «Розклади бусинки таким чином, як тобі подобається». Комбінація із послідовно розміщених кольорів і була ознакою позитивного чи негативного забарвлення емоційних станів малюків у групі дитячої установи.

Наступна методика надала змогу отримати відомості про певну форму міжособистісної взаємодії: ділову чи особистісну. Процедура діагностики «Виконай доручення» передбачала попередній підбір карток із зображеннями (поливання квітів, допомогти помічнику вихователя -накрити стіл, -прибрати стіл, -прибрати у групі, організувати гру, прибрати іграшки, зібрати іграшки на прогулянку, запросити інших дітей до допомоги вихователю, запросити у групу дітей з іншої групи). Картки було розділено на дві групи: а) механічне виконання дій (поливання квітів, прибрати іграшки, зібрати іграшки на прогулянку, покормити рибок); б) доручення, які вимагають певних навичок спілкування та взаємодії з іншими (допомогти помічнику вихователя -накрити стіл, -прибрати стіл, -прибрати у групі, організувати гру, запросити інших дітей до допомоги вихователю, запросити у групу дітей з іншої групи). Перевага у виборі тієї чи іншої групи карток і скажуть на особливості взаємодії дітей між собою та дорослим.

Індивідуально дітям надавалася інструкція: «Перед тобою знаходяться картинки із зображенням певної поведінки чи діяльності діток. Вибери із них будь-яку (спочатку одну, а потім другу), скажи, що на ній зображено, а потім виконай доручення від мене (вихователя)». Завдання виконуються дитиною у два дні: сьогодні завдання першої групи карток, а завтра – другої групи. Кожен учасник різновікового колективу повинен був виконати по два доручення з кожної групи. Під час виконання фіксували: розуміння поставлених завдань; якої групи доручення виконуються більш охоче; самостійність виконання; звертання за допомогою до дорослого (вихователя чи його помічника).

Щоб провести *методику «Розповідь за сюжетними картинками»* було знайдено дві сюжетні картинки, де на одній зображено початок ситуації, а на наступній її продовження. Мета, яка стояла перед малюком полягало у здійсненні ним таких дій а) послідовно правильно розмістити картинки; б) скласти розповідь за зображеннями. Перед початком виконання завдань індивідуально надавалася інструкція: «Перед тобою лежать дві картинки. На одній із них початок події, а на іншій її продовження. Спочатку встанови, де початок, а де кінець. Скажи мені. Після цього склади невеличке оповідання по зображеному сюжетові». Під час виконання завдання фіксували у поведінці: самостійність, використання достатньої кількості слів, розуміння сутності змісту ситуації на картинках, вільне володіння мовою, правильне складання фраз, вимовляння слів з дефектами чи без.

За допомогою цих методів було здійснено збір даних, які стали основою для визначення особливостей взаємодії між дітьми одного віку (старшими дошкільниками) у різновіковій групі. Критерій – *міжособистісні стосунки дітей*, його показники – референтна особистість та її рейтингова оцінка; задоволення дитини від перебування у цьому колективі; розуміння основ взаємодії з іншими, вміння висловлювати власні думки під час спілкування.

Наступна частина – дослідження внеску дорослих учасників освітнього процесу: вихователів і батьків. Так, для педагогів ЗДО було розроблено питання бесіди, мета якої полягала у виявленні основних тенденцій щодо

розвитку спілкування у колективі між старшими дошкільниками. Так, нами було з'ясовано бачення наставників сутності, ролі та специфіки різновікової групи та основні освітньо-виховні завдання, які вони ставлять перед собою. У змісті розмови було зроблено акцент на їх думки щодо стосунків між учасниками одного віку у спільноті, як вони стимулюють до контактів дітей між собою, які форми та методи використовують з цією метою, яке спілкування вони вважають оптимальним, яке місце має індивідуальний підхід у їх діяльності щодо розвитку міжособистісних стосунків між ровесниками – дітьми старшого дошкільного віку.

Всього запитань у бесіді 11, з них 9 відкритого характеру, а питання 7 - 8 закритого. Перед початком розмови нами попередньо було здійснено налаштування працівників ЗДО на відверту розмову. Наголошували на щирі відповіді, гарантували конфіденційність отриманої інформації. Повний перелік запитань бесіди наведено у додатках (Додаток Б).

З метою отримання інформації щодо участі батьків у процесі сприяння становленню міжособистісної взаємодії між дітьми в ЗДО було розроблено запитання до інтерв'ю. Насамперед, цікавило розуміння дорослими специфіки функціонування різновікового колективу, задоволеність від перебування тут їх дітей, чи мають вони власне бачення вдосконалення спілкування між дітьми, чи мали місце якісь непорозуміння між ними у спільноті та які саме. Також передбачені були питання щодо взаємодії між ними і працівниками ЗДО щодо оптимізації міжособистісних контактів між ровесниками у групі. Всього запитань передбачалося 8, оскільки намагалися в оптимальний час з'ясувати необхідну інформацію.

Ця інформація складала *критерій педагогічного досвіду* педагогів і батьків. Він аналізувався за показниками знань про різновікову групи, основ взаємин у ній, ефективних форм і методів роботи, розуміння найбільш актуальних напрямків розвитку контактів між ровесниками, індивідуальний підхід, взаємодія між учасниками освітньо-виховного процесу. Повний перелік запитань інтерв'ю знаходиться у додатках (Додаток В).

Також у нашому дослідженні було використано *статистичний спосіб обрахунку даних*, який дозволяв узагальнювати та систематизувати отриману інформацію про особливості спілкування у межах різновікового колективу між старшими дошкільниками. Кількісні показники, які були отримані на основі обрахунків, дозволяли робити висновки емпіричного дослідження.

Отже, обрані методи було покладено в основу методики вивчення психологічних особливостей спілкування між старшими дошкільниками у різновіковій групі. **Другий етап – емпіричне дослідження.** Воно проводилося в ЗДО «Веселка» Яблунівської сільської ради Прилуцького району Чернігівської області. Вибірка становить: 30 осіб – діти молодшого та старшого дошкільного віку, які відвідують ЗДО (два окремих різновікових колективи); 10 вихователів, які мають педагогічний стаж роботи від 7-ми до 12 років і нині працюють із такими дитячими спільнотами. Батьки вихованців у кількості 30 чоловік. Чисельність вибірки складає 70 осіб.

Третій етап – обробка та аналіз результатів дослідження. Отримані результати вивчення психологічних особливостей міжособистісних стосунків старших дошкільників будуть проаналізовані у наступному параграфі.

Таким чином, методика вивчення взаємодії старших дошкільників у різновіковому колективі передбачала вивчення значущості міжособистісного спілкування, його емоційної забарвленості, змісту, взаємин з дорослими, а також педагогічних впливів з боку педагогів і батьків та їх взаємодії.

2.2. Аналіз рівнів сформованості здатності до міжособистісної взаємодії дітей 4 - 6 років. Розглянемо результати проведеного емпіричного дослідження щодо взаємодії дошкільників у колективі, створеному за суміжним принципом. Для початку розберемо показники емоційного плану: задоволеність перебуванням у спільноті, ставленням до спільної діяльності, відношенням до процесів, які відбуваються у комунікативному аспекті. Зокрема більшість 5 - 6-річних малюків (56 %) позитивно з піднесеним настроєм перебувають серед інших членів групи, ровесників, натомість 6 % респондентів характеризує спокій у цьому плані. Насторожує те, що значна частина досліджуваних відчуває тут дискомфорт, тривожність щодо власної особистості (38 %).

На нашу думку, аналогічними є погляди малюків щодо оцінки ігрової діяльності з однолітками. Нею захоплюються, відчуваючи значне піднесення, 56 % дітей 5 -6 років, негативне ставлення є властивим 38 % вибірки. Осторонь знову залишається 6 % досліджуваних, які відносяться до цього дуже й дуже спокійно. Була відміченою ознака: емоційний комфорт серед ровесників не можна назвати сприятливим.

Своєрідним підсумком став аналіз даних за показником задоволеність спілкуванням у різновіковому колективі серед дітей одного віку. Так, половина респондентів задоволена взаємодією і залюбки тут перебуває. 25 % членів групи надто флегматично ставиться до цього процесу. Решта вибірки категоричні у своїй оцінці: стосунки у них асоціюються з тривогою та напруженням. Отже, хоча переважна кількість дітей позитивно відгукується про спільноту, існує достатньо дошкільників, що висловлюють негативне ставлення до неї.

Простежимо за наступником показником психологічної атмосфери у цій різновіковій групі ЗДО: мірі задоволеності основних потреб особистості. Так було здійснено аналіз результатів за методикою Люшера, що надає право відмітити наступну емоційну ознаку: позитивна налаштованість на взаємодію спостерігається у 56 % членів вибірки, у іншій частині (44 %) тенденції

кардинально протилежні. Для деталізації цього твердження було проведено якісну обробку отриманих результатів за цим методом.

Простеживши за головними позиціями основних потреб особистості 5 - років, виявлення міри їх задоволення. З'ясовано найбільш реалізованим є прагнення до перспектив, мріях на кращі зміни. Іншими словами діти пов'язують зі спільнотою плани на майбутнє, що все з часом зміниться на краще. У меншій мірі актуалізована необхідність у активних діях, у прагненні досягати поставлених цілей. Майже однаковим є рівень оцінювання намагання малюків самоствердитися у цій спільноті, саме очікування цього й характеризує ставлення до дитячої групи. На останньому місці серед пріоритетних цілей цього віку – відчуття належності до значущої групи, задоволеність та спокій перебування тут.

Розглянемо графічний аналіз результатів, який представлено на діаграмі.

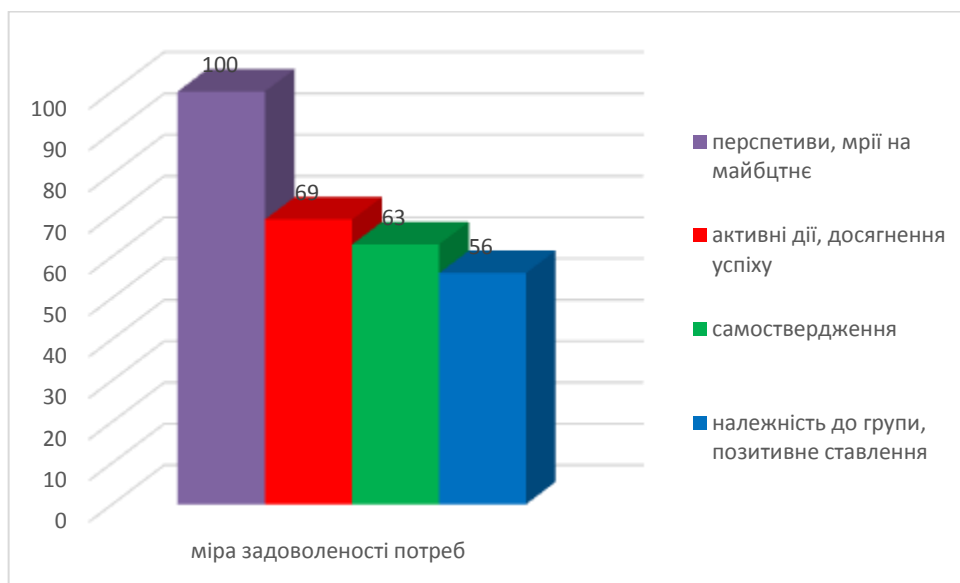

Рис. 1. Міра задоволеності основних потреб 4 -6 -річних малюків, які відвідують різновікову групу.

Отже, почуття єдності з колективом у найменшій мірі задовольняється у дітей 4 – 6 років. Відповідно, за показниками психологічної атмосфери групи зроблено висновок про її несприятливий фон для розвитку спілкування у дітей 4 - 6 років. Розглянемо показники за наступним критерієм.

Проаналізуємо показники форми взаємодії між членами спільноти. Для цього було використано метод «Виконай доручення». Здійснювався аналіз за

такими проявами поведінки досліджуваних: розуміння вимог дорослого у контексті поставленої мети; активність у виконанні необхідних дій; дитяча зацікавленість проханням вихователя; виявленням самостійності у процесі виконання практичних дій; бажання втілити у результат усвідомлену ціль; зацікавленість ігровою чи діловою формами стосунків.

На основі означених проявів 4 -6-річних малюків, спостереження за ними під час виконання доручення, було зроблено висновок про міру сформованості у них ігрової чи ділової форм активності під час взаємодії з педагогом. Зокрема, було констатовано переважання мотиву гри у стосунках з вихователем над діловим. Це є свідченням низької міри усвідомленості вимог дорослого дошкільниками, слабкому орієнтуванню у інших видах діяльності, низьким рівнем сформованості навичок взаємодії у спілкуванні. Так, 63 % досліджуваних характеризуються саме таким ставленням. Решта членів вибірки виявила більшу активність під час виконання саме ділових доручень. Саме це відображено на наступній діаграмі.

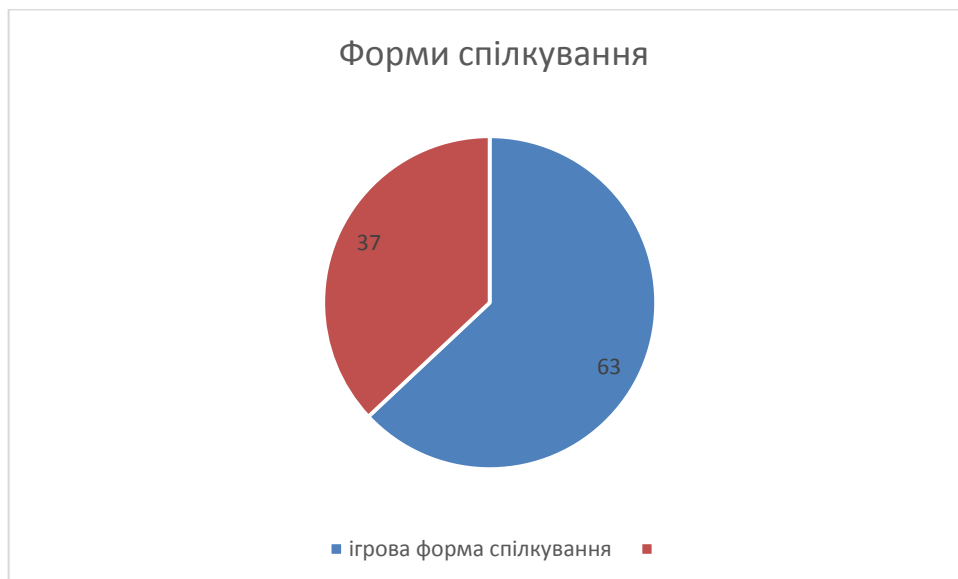

Рис. 2. Форми спілкування дітей 4 - 6 років у різновіковому колективі

Проте, навіть, не всі малюки відрізняються намаганням проявити тут власні чесноти у поведінці. Зокрема, під час аналізу показників, виділено дві групи досліджуваних, в залежності від міри їх самостійності та усвідомленого характеру поведінки. При цьому менша кількість дошкільників (31 %) розуміли сутність доручення, його значущість, виявляли власну активність і не

потребували допомоги дорослих. Натомість найбільш значна частина досліджуваних дошкільників 4 - 6 років (69 %) відрізнялися низькою мірою активності, самостійності, супротивилися виконанню поставленої меті, не усвідомлювали її, не розуміли вимог вихователя. Як бачимо, намагання отримати похвалу дорослого, бути на висоті його вимог – одне з найбільш важливих новоутворень особистості на даний момент не сформовано.

Отже, проаналізовані показники, які вказують на форму взаємодії між членами різновікової групи, вказують на суттєве переважання мотиву гри над діловим. При цьому намагання малюків дотримуватися вимог дорослого, виявляти прагнення досягати самостійно поставленої мети та відчувати значущість виконаного завдання для всієї групи у значної кількості членів вибірки не є сформованим.

Розглянемо наступний критерій спілкування дітей 4 - 6 років когнітивно - діяльнісний. Активність малюків, яка розглядалася, - вміння скласти цілісну розповідь за серією картинок, попередньо їх розклавши за хронологією подій. При цьому бралися до уваги можливості та їх прояви щодо розуміння сюжетів картинок, усвідомлення причин, які сприяли цьому явищу, вміння влучно висловлюватися, відсутність дефектів у мовленні, особливості побудови фраз.

У процесі аналізу виявилось, що правильно склали розповідь 44 % малюків 4 - 6 років, натомість інша група із поставленою метою не справилися. Водночас, у роботі всієї вибірки спостерігалися недоліки у побудові суджень, розумінні сутності зображень на сюжетних картках, а також суттєві недоліки у вимові. Відповідно більше, ніж половина досліджуваних, з поставленим завданням не справилися, понад 56 %. При цьому негаразди у складанні речень, в усвідомленості послідовності подій, їх сутності спостерігалися у 50 % респондентів. Проте найбільше було виявлено 4 - 6 річних малюків із дефектами у вимові різних звуків (виявлялося у словотворенні).

Як бачимо, не всі дошкільники були «на висоті» під час відновлення подій, зображених на дидактичних картках. При цьому значна частина малюків не демонстрували чіткої вимови та розуміння подій. Тому було зроблено

висновок про низьку міру сформованості навичок спілкування та розвиненості мовлення. Виявлені нами негаразди суттєвою мірою впливають на процеси взаємодії між ними й дорослими, дітьми іншого віку, але головне з однолітками. Такі негативні аспекти значно впливають на налагодження стосунків з ровесниками, домовленості про спільні дії чи діяльність.

Ще одним методом у контексті вивчення означеного критерію стали показники зовнішньо-групової референтометрії. Вони дозволили з'ясувати спрямованість дітей на найбільш референтну особу у даному колективі. Під час аналізу було з'ясовано, що для дітей 4 -6 років такою особистістю, у переважній більшості, є найближчі дорослі. Коли бути надто точними – родина: мама, тато, дідусь, тьотя, дядя. Саме вони, на думку дітей, є головними персонами у їх колективі. Так, 4 -6 річні малюки й обирали та оцінювали, у більшості випадків, цю категорію дорослих. Інколи до переліку потрапляли сестри чи брати та дуже не часто найліпший друг, подруга, партнер по грі. Здійснивши діагностичні процедури, в цілому по вибірці досліджуваних виявлено: 50 % малюків надали за всіма параметрами перевагу близьким людям; друга група, виділена окремо дуже умовно, оскільки тут також найближче оточення: брати чи сестри – 19 %; нарешті, 31 % респондентів внесли до цього списку найкращих ровесників (друзів, партнерів по грі). Саме ці показники й відображено на діаграмі під номером 3.

Рис. 3. Групи дітей дошкільників та їх референтні особистості

Як бачимо, найбільша група 4 - 6 -річних дітей найбільш спрямовані на: найближчих родичів (на малюнку виділені синім кольором); брата чи сестру – ровесників (помаранчевий сектор), найліпших друзів (сірий фон). В цілому можна зробити висновок, що у досліджуваній різновіковій спільноті групові процеси слабо протікають. Саме тому почуття належності до утвореного колективу не сформовані у достатній мірі. Відповідно цьому може бути досить багато причин, які було виявлено під час констатувального етапу: відсутність сприятливої психологічної атмосфери, низький рівень групової динаміки, перевага ігрового мотиву над діловим у взаємодії з дорослим, задоволеність перебуванням у даній спільноті.

Здійснимо розподіл дітей 4 -6 років на рівні за мірою сформованості у них здатності до взаємодії з ровесниками.

Таблиця 2.1

Розподіл дітей 4 -6 років за мірою сформованості у них здатності до взаємодії з ровесниками у різновіковій групі

Рівень	Характеристика дітей	Відсотки
Високий	У спілкуванні з дорослим домінують ділові мотиви, прагне до самостійного й якісного виконання поставлених перед нею цілями; здатні до встановлення хронології подій та складання про це невеликої розповіді, добре володіють мовленням з чіткою вимовою; почувають себе задоволеними у дитячому колективі; завжди спрямовані на спільні ігри; почувають себе у комфортній атмосфері та мають відчуття належності до групи; для себе обирають партнерів з числа ровесників, до дорослих звертаються за потребою	19%

Середній	З дорослим не завжди домінують ділові мотиви, для досягнення результатів інколи звертається за допомогою; здатні до встановлення хронології подій проте не завжди вдається правильна розповідь, допускають неточності у формулюванні фраз, мають незначні недоліки у мовленні; почуваються не дуже задоволеними у групі; спрямовані до спільних ігор, часто автономні; не почуваються добре у спільноті, відчуття належності до групи не розвинене; для себе обирають партнерів з числа найближчих родичів (брат, сестра), часто звертаються до дорослих;	31%
Низький	У спілкуванні з дорослим домінують ігрові мотиви над діловими, для досягнення результатів постійно звертається за допомогою дорослих; плутаються у встановленні хронології подій і нездатні самостійно скласти по них розповідь, допускають неточності у формулюванні фраз, мають недоліки у мовленні; ніяково почуваються у колективі; інколи спрямовані до спільних ігор, переважно перебуваючи на самоті; не сприймають себе у спільноті дітей, відсутнє відчуття належності до групи; для себе обирають партнерів з числа найближчих родичів (переважно батьків), постійно звертаються до дорослих.	50%

На констатувальному експерименті брали участь всі діти 4 - 6 років, які склали вибірку досліджуваних. Здійснено розподіл їх на експериментальну (ЕГ) й контрольну (КГ). У таблиці 2.2. наведені дані їх поділу.

Таблиця 2.2

Кількісний розподіл досліджуваних експериментальної та контрольної груп за мірою сформованості здатності до взаємодії у різновіковій групі

Рівні сформованості	ЕГ (у %)	КГ (у %)
Високий	19	17
Середній	29	31
Низький	52	52

Як бачимо, результати досліджуваних обох груп мають невеликі відмінності, якими можна знехтувати. З огляду на представлені у табл. 2.2 дані, більшість дітей (відповідно 81 % і 83 %) мають недостатню міру розвитку

здатності до спілкування у різновіковій групі, що негативно вплине на процеси взаємодії між педагогами й дітьми, а також на розвиток дитячої спільноти.

Отже, на основі модифікованої методики досліджено ознаки стосунків між ровесниками у різновіковій групі ЗДО. З'ясовано, що більшість малюків 4 - 6 років мають низьку міру сформованості здатності до спільних стосунків з ровесниками, що негативно впливає на розвиток дитячого колективу.

2.3. Вплив дорослих на забезпечення розвитку процесу спілкування між однолітками у різновіковому колективі дітей 4 - 6 років. Розглянемо діяльність батьків і вихователів ЗДО з точки зору її впливу на вдосконалення взаємодії між дітьми у названій спільноті. Для цього проаналізуємо отримані результати за діагностичними методами, які було реалізовано з окресленими категоріями досліджуваних.

Так, з батьками проведено інтерв'ю щодо їх бачення проблеми розвитку спілкування у різновіковому колективі. Для початку нами уточнено їх розуміння специфіки означеного колективу. На поставлене запитання щодо сутності даної спільноти більшість дорослих правильно надали відповідь, заявивши про наявність у ньому дітей різного віку. Саме така відповідь пропонувалася на поставлене запитання: «тут перебувають діти, вік яких різняться», «мають розбіжності між собою, хто старший, хто менший». Таких респондентів було біля 69 %. Показник сам по собі доволі високий.

Проте значна кількість представників старшого покоління у сім'ї не змогла вірно продемонструвати що ж являє собою у ЗДО різновікова група. Таких досліджуваних нарахували 31 %. Це третина від всієї вибірки. При цьому вони так пояснювали власне бачення проблеми: «звідки я можу це знати», «це не моя парафія», «ставити подібні питання потрібно вихователеві, а мене не чіпайте». Як бачимо ця частина вибірки не цікавиться особливостями життєдіяльності власних дітей, ймовірно, не намагається опікуватися розвитком спілкування у названій дитячій спільноті.

На наступне запитання було отримані різноманітні відповіді. Намагаючись їх узагальнити, було отримано такі їх категорії: задоволеність перебуванням власної дитини тут; незадоволеність від того, що малюк відвідує таку групу; невизначене ставлення. Так, дорослі, які у захваті від того, що їх діти відвідують такий колектив, обґрунтовували так «вчяться взаємодіяти між собою», «більш старші навчають менших», «діти мені наслідують дорослих і так розвиваються», «привчають до самостійності». Таких відповідей було отримано від 31 % дорослих. Інша їх частина відверто не в захваті від подібного сусідства малюків, пояснюючи це тим «що вчать тому, що не потрібно», «один одному заважають», «набираються лише поганого». Характерні такі пояснення для 19 %. Решта частина вибірки в цілому не може вказати на позитив чи негатив. Тому говорить стримано «хто його знає», «не можу відповісти». Такі тенденції є властивими для 50 % опитаних.

Як бачимо, представники сімей старшого покоління мають різні погляди й уявлення про особливості стосунків між дітьми неоднакового віку. Проте думки одних є більш прогресивними зокрема третини, решта більш схильні до консервативних переконань. Проте така спрямованість ідей може вказувати і на неадекватні уявлення щодо взаємодії між дітьми різного вікового параметру, а також від обмеженої взаємодії між педагогом і батьками вихованців. Проте більш важливим є показники стосунків малюків між собою.

Саме цього аспекту й стосувалося наступне запитання інтерв'ю. Зокрема представники старшого покоління, аналізуючи поведінку власних дітей вказували на те, що: стосунки між членами спільноти є доволі напруженими (не хочуть йти в садок, просять швидше їх звідти забрати) – це стосується майже 50 % батьків; біля 31 % також не зовсім позитивно ставляться, але вказують й на наявну користь (добре, що хоч наслідують старших, старші подають зразки поведінки); остання частина респондентів наголошує на користі такої взаємодії, оскільки спостерігається взаємовплив один на одного (набуваються досвіду спілкування, розвивають почуття взаємодопомоги, відповідальності один за одного).

У таких переконаннях явно спостерігається недостатній рівень спільних дій ЗДО й родин вихованців, оскільки представники сімей практично не обізнані з перевагами різновікової групи. На нашу думку, більшості таких думок можна уникнути, організувавши ефективну співпрацю між означеними інститутами соціалізації дошкільників або ж запропонувати більш ефективні засоби для розвитку комунікації між маленькими членами колективу. Саме на таких моментах і було зосереджено увагу у наступних запитаннях.

На запитання які ж засоби сприяють вдосконаленню навичок взаємодії значна частина вибірки обрала ігри. Показник становив 56 % респондентів. Інші ж дорослі наполягали на необхідності проведення спортивних свят, змагань у яких мають приймати участь і дорослі й малеча. Решта досліджуваних пропонували екскурсії, оскільки саме у них малюки 4 - 6 років зближуються між собою. На нашу думку всі запропоновані засоби несуть у собі високу міру виховного потенціалу розвитку взаємодії, їх не варто розділяти. Про це мають наголошувати педагоги.

На питання щодо звернень у випадку непорозумінь між 4 - 6-річними малюками у спілкуванні нами було відмічена низька активність взаємодії між дорослими у питаннях стосунків між дітьми. Так, 75 % опитаних ніколи не обговорювали з педагогами окреслену проблему, адже ні вони ні вихователі не обговорювали її. Це досить великий показник негативного плану. І лише чверть досліджуваних зазначили, що мали місце розмови про окреслене явище у групі. Такі відповіді наводять на думку про байдужість з боку дорослих.

Відповіді респондентів дорослих на послідуочі запитання лише збільшували ймовірність наших припущень. Зокрема на запитання про сутність подібних звертань 69 % дорослих вказали на непотрібність таких звертань, оскільки «діти самостійно розберуться зі своїми проблемами». Інші ж респонденти зазначили, що їхні звернення стосувалися звичок їх дітей й аж ніяк не проблем у стосунках. Як бачимо, такі погляди повністю нівелюють значущість й унікальність досвіду спілкування у різновіковому колективі для дітей з боку дорослих, адже про них, навіть не згадують.

Останні запитання інтерв'ю лише підтвердили повною мірою наші передбачення. Так, 94 % відсотків старшого покоління сімей зазначили, що вихователі ніколи до них не звертаються за допомогою, а якщо й за якихось причин і наявні такі контакти, то батьки на запит педагогів не надають необхідної допомоги, повністю їх ігнорують. Лише 6 % досліджуваних зазначили, що і самі намагаються обговорювати з працівниками ЗДО нагальні проблеми у спілкуванні й охоче контактують з вихователями, коли саме від них йде активність у взаємодії.

Отже батьки вихованців значною мірою ігнорують розвиток у останніх потреби у спілкуванні, вдосконалення навичок взаємодії між ними у колективі різновікової групи, мало контактують з педагогами, не надаючи можливостей розв'язуватися проблемі стосунків й тому відрізняються низькою активністю щодо виховання власних дітей, розвитку їх комунікабельності.

Наступним моментом є аналіз відповідей працівників дошкільного закладу щодо окреслених питань взаємодії між дітьми різного віку. Розглянемо їх судження щодо означених проблем. Так, на поставлене запитання про призначення різновікового колективу педагога надавали пояснення приблизно таких аспектів: «тут найкращі умови для спілкування між малими й великими дітьми» - біля 28 % респондентів; більшого значення такий колектив набуває «під час навчання» - 28 % опитаних; 44 % вказують на можливість комплексного вирішення проблем, пов'язаних з навчанням, вихованням, розвитком (такі відповіді надали 44 %). Як бачимо, тут помітна диференціація проблем становлення особистості дитини, в одних випадках більш звуженого плану, в інших – розширеного тлумачення. Проте чітко вказали на процес спілкування лише 28 %.

Щодо принципів комплектування означених спільнот дітей у ЗДО правильні відповіді надали 56 % працівників дитячого садка (комбінований, суміжний, суміжно-контрастний). 44 % педагогів не змогли правильно відповісти, плутались у поняттях. Отже, наявні певні прогалини у інформації

щодо процесів, що спостерігаються у названих дитячих колективах, відповідно, можна зрозуміти й судження про їх роль у житті дітей.

На третє запитання досліджувані надали наступні відомості: у найбільшій мірі прагнуть створити умови для «створення належного середовища» з метою розвитку малюків (14 %); інші 14 % намагаються приділити левову долю уваги організації спільних ігор, розвиваючого характеру (на нашу думку – це позитивний момент, оскільки ігри сприяють збагаченню досвіду спілкування між дітьми); 42 % педагогів прагнуть створити оптимальні умови перебування у закладі абсолютно для всіх малюків, що також є позитивним моментом; 20 % - надали відповіді невизначеного плану «роблю так, щоб ніхто не травмувався». У цьому контексті перевага надається судженням, пов'язаними з організацією ігрової діяльності й створенням належного середовища, адже саме воно має сприяти розвитку спілкування між дітьми 4 - 6 років (біля третини відповідей).

Як же намагаються покращувати стосунки між членами таких груп під час освітнього процесу. Так, більшість з опитаних намагаються культивувати у взаємодії між малюками різного віку здатність до порозуміння (56 %), інша частина – до організації спільних видів діяльності, розвиваючи вміння набувати досвід життєдіяльності (28 %); підтримую пізнавальні прагнення вихованців (30 %). Отже, думки педагогічних працівників знову розділилися, однак судження щодо пізнання й досвіду у діяльності є дуже схожими й зроблено висновок, що більшої уваги надається проблемам пізнання, ніж вдосконалення навичок взаємодії.

Під час аналізу результатів на наступне запитання виявили, що найбільш впливає на спілкування заняття, а найменш гра й індивідуальна бесіда. Всі вихователі виявили однастайність у поглядах. Проте ми не погоджуємося з даним твердженням, оскільки ігрова діяльність значно більше впливає на процес комунікації, ніж заняття чи індивідуальна бесіда.

При інтерпретації наступної проблеми – ролі вихователя у процесах групової взаємодії – працівники ЗДО наголошували насамперед на організації

занять, ігор та залучати малюків до спільної діяльності. З такими висловами повністю погоджуємося. Водночас всі педагоги прагнуть надавати індивідуальну допомогу вихованцям, коли її потребують.

Крім того значна частина опитаних хочуть бачити батьків активними учасниками освітнього процесу, їх небайдужість до окреслених проблем взаємодії між дітьми різного віку (біля 72 %). Решта ж респондентів очікують хоча б розуміння від них у питаннях співпраці, підтримки обраної стратегії. До цього прагне майже третина вихователів (28 %). Як бачимо, від старшого покоління сімей очікують плідної взаємодії з боку педагогічного колективу дитячих садочків.

Також з нашого боку було намагання отримання відомостей про основну мету (ідеал) до якої прагнуть вихователі різновікових груп. Так, 14 % намагаються створити авторитет дітей, інші ж вбачають за головне – виховати партнерські стосунки 14 %; ще одні орієнтуються на формування вміння не конфліктувати між собою (стосовно малюків) – 42 %. Решта ж вибірки педагогічних працівників зорієнтовані на розвиток дружніх стосунків, взаємодопомоги, піклування один про одного (44 % опитаних). На нашу думку, саме остання група вихователів у більшій мірі намагаються формувати у дітей комунікабельність, навички спілкування у означених колективах.

Отже, вихователі різновікових груп ЗДО мають прогалини у питаннях розвитку спілкування між дітьми одного віку, у недостатній мірі орієнтуються у основних питаннях щодо налагодження стосунків між ровесниками, неповністю правильно розуміють призначення означених колективів. Водночас очікують більшої активності з боку батьків, підтримці останніх у питаннях набуття досвіду спілкування малюками.

Таким чином, дорослі мають проблеми в усвідомленні різних аспектів групової динаміки різновікової спільноти дітей. Ігнорування з боку батьків розвитку стосунків між однолітками призводитиме у подальшому до негативних наслідків взаємодії з дорослими, адаптації до нових умов життя різних видів діяльності. Уникання вихователями проблем вдосконалення й

збагачення навичок міжособистісного спілкування призводитиме до формального навчання й виховання. На нашу думку, дорослі мають об'єднати власні зусилля щодо консолідації дій з метою набуття вихованцями позитивного досвіду, навичок оптимальної взаємодії з однолітками. Можливості для цього у дорослого покоління наявні й виражені у поглядах на окремі аспекти функціонування різновікового дитячого колективу.

Висновки до розділу 2

На констатувальному етапі дослідження було уточнено критерії та показники здатності дітей 4 - 6 років до міжособистісної взаємодії з ровесниками у різновіковому колективі, скомпоновано методику її вивчення на основі модифікації діагностичних процедур та методів. Так, основними критеріями означеної здатності стали пізнавально-діяльнісний та емоційний.

Було організовано її вивчення на основі запропонованих методів: групової референтометрії, модифікованого методу Лутошкіна, скороченого тесту Люшера, спостереженням за поведінкою дітей. Було з'ясовано, що вказана здатність дітей, членів різновікової групи має неоднозначні показники розвиненості. На основі здійснення аналітичного процедур було з'ясовано рівні її сформованості. Так, 19 % 4 - 6 –річних дітей мають високий рівень можливостей у міжособистісних стосунках, 31% малюків – середній, а найбільша кількість досліджуваних має низький рівень розвитку (50 %).

Проаналізувавши погляди дорослих (батьків вихованців і вихователів ЗДО) було виявлено розбіжність у поглядах на проблему розвитку спілкування та формування навичок взаємодії з ровесниками дітей 4 - 6 років. Водночас педагоги мають більшу міру поінформованості про засоби, мету й шляхи забезпечення її вдосконалення, у порівнянні з представниками старшого покоління у сім'ях. Проте існуючі прогалини в знаннях про групові процеси, необхідні засоби взаємодії, акцентування уваги на окремих явищах певною мірою перешкоджають їх ефективній діяльності.

Водночас батьки малюків деякою мірою ігнорують проблеми власних дітей, мало цікавляться їх стосунками, рівнем оволодіння ними навичками взаємодії з ровесниками. Водночас вони більшою мірою не звертають уваги на зусилля вихователів у цьому контексті, не намагаються сприяти конструктивній взаємодії з ними для розв'язання означеної проблеми. Така співпраця не може призвести до пошуку ефективних шляхів вдосконалення процесу спілкування між членами різновікової групи в умовах закладу дошкільної освіти. Такі результати вимагають формувального експерименту.

РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА РОБОТИ З ОПТИМІЗАЦІЇ У СПІЛКУВАННІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ З ОДНОЛІТКАМИ У РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ ЗДО

3.1. Педагогічні умови оптимізації спілкування між ровесниками у різновіковій спільноті. Рівень взаємодії між малюками різного віку та їх комунікабельність, за результатами констатувального експерименту, потрібно у кращий бік змінити. Було вирішено провести формувальну частину дослідження. Відповідно її *мета полягала* у вихованні комунікативних навичок 4 - 6 річних малюків та оптимізації процесів групової динаміки (згуртованості, покращення психологічної атмосфери) у дитячому колективі.

Завданнями на цьому етапі виконання магістерської роботи постали такі:

1. Узгодити мету та завдання цієї частини дослідження між собою, відповідно до логіки наукового аналізу.
2. Виділити й обґрунтувати педагогічні умови ефективного розвитку колективу дітей в цілому, оптимізувавши явища групової інтеграції.
3. Відповідно до обраних та доведених положень розробити програму цілеспрямованих виховних впливів у ЗДО на означені навички взаємодії і групові соціально-психологічні явища.
4. Реалізувати у базовому дошкільному закладі змістову частину програми відповідно наміченому плану дій.
5. Провести контрольний етап експерименту.

Плануючи формувальний експеримент, прагнули чітко сформулювати завдання, забезпечити їх доступність, передбачити взаємодію його учасників, попередити негативні ситуації, контролювати хід та результати виховної роботи.

Оскільки предметом дослідження передбачалося визначення педагогічних умов, сприятливих для формування у дітей 4 - 6 років , необхідно розробити та

обґрунтувати «педагогічні умови» оптимізації виховного процесу у дошкільному закладі та сім'ї. Під педагогічними умовами формування навичок взаємодії та міжособистісних стосунків розуміється сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, які обумовлюють процес оптимізації свідомості, ціннісного ставлення до себе та вміння виявляти прагнення до стосунків з ровесниками, ініціювати спілкування, долучатися до спільної діяльності у групі.

Педагогічні умови цілеспрямовано створювалися нами з метою оптимізації освітнього процесу, підвищення його ефективності. Виділяючи педагогічні умови, ми виходили з того, що процес формування у дітей 4 - 6 років почуття належності до групи, розширенню міжособистісних стосунків з ровесниками у спілкуванні й спільній діяльності виявиться продуктивним лише за умови їх комплексної реалізації. На основі теоретичних положень та емпіричних результатів вивчення різновікової групи та вміння взаємодіяти дітей 4 - 6 років, виділені педагогічні умови оптимізації процесу їх формування. За своєю сутністю вони є науковими передбаченнями: *орієнтування педагога на особливостях соціалізації відповідної категорії малюків; вправління дошкільників в умінні контактувати, ініціюванні спілкування з однолітками, діяти спільно в групі, розраховуючи на власні сили, самого себе; збагачення знань педагогів та батьків щодо розвитку комунікабельності дошкільників, сприяння оволодінню ними сучасними технологіями формування навичок контактувати, згуртовувати колектив.*

На важливості соціалізації та цілеспрямованого впливу на певні категорії дітей наголошували багато дослідників. Так, це явище розуміють як активний процес, результатом якого засвоєння цінностей і норм суспільства в цілому, з подальшим відтворенням їх у поведінці. Воно спрямоване на поліпшення умов адаптації особистості, на максимальне врахування дії його чинників у спільноті. Зазначається: механізми озвученого феномену діють як стихійно, так і в умовах цілеспрямованого виховання [34, 373].

А. Бандура відмічав глобальність впливів збоку суспільства на всю, без виключення поведінку людини (незрілої дитини) через конкретну вікову групу. Саме референтна спільнота, вступаючи у стосунки з індивідом, визначає всю повноту засвоєння окремих цінностей, що культивуються саме в ній. Поступово поведінка її членів стає підпорядкованою до встановлених тут вимог і правил спілкування, функціонування групи [4, с. 247].

Згідно думки С. Курінної, процес соціалізації у період дошкільного дитинства передбачає стадії адаптації, індивідуалізації та інтеграції: адаптація спрямована на «оволодіння дитиною цінностями та нормами, ототожнення себе з іншими членами суспільства»; індивідуалізація - самоствердження своєї унікальності під час ідентифікації з соціумом; інтеграція – стадія, на якій соціум прагне уподібнити особистість до власних очікувань, а вона прагне персоніфікуватися [7].

Узагальнення фахівців дозволяють говорити, що на кожному віковому етапі дошкільного дитинства прослідковуються закономірні зміни особистості: змінюються звички дітей, їх бажання й інтереси. Процес соціалізації індивіда напряму залежить від вікового етапу розвитку, кожний з яких характеризується формуванням особистісних якостей і ціннісних установок, розвитком конкретних психічних новоутворень особистості та домінуючої активності.

Так, О. Кононко зазначає, що у віці трьох років завершується перший цикл знайомства дитини зі світом людських взаємин. Відокремивши власне «Я», вона починає більш активніше вступати у відносини з вихователем та однолітками, виявляючи при цьому власну ініціативу [16, с.186].

На думку провідних науковців, після трьох років у малюка формується складна внутрішня організація поведінки. Він оволодіває різними формами спілкування, які доцільно використовувати під час взаємодії з іншими. Швидкими темпами розвивається здатність до ідентифікації з людьми. Вона надає змогу долучатися й розуміти емоційні стани іншої людини (дитини), а також наділяти інших власними почуттями, переконаннями, цінностями та мотивами. В. Мухіна вважає, що «тут поєднуються інтеріоризаційні та

екстеріоризаційні механізми. Власне, у стосунках вони дають людині можливість розвиватися, усвідомлювати вимоги та відповідати соціальним очікуванням суспільства» [25, с. 47–57].

4 -річний малюк вже набув власного досвіду стосунків з іншими людьми, які різняться за віком і статтю. Він впевненіше відчуває себе у колі незнайомих людей. Вдосконалюється його здатність діяти у відповідності до соціальних і моральних норм і правил: свідомо спрямовує увагу на те, щоб усі хто перебуває поряд, вели себе культурно, у відповідності до вимог.

5 -річна дитина шанує батька та матір, намагається допомагати, піклується про них, відчуває їхні емоційні стани, почуття. Водночас, підтримує щирі стосунки зі старшими дітьми у сім'ї, родині. Залюбки виконує певні обов'язки по дому. В кінці п'ятого року життя виникає та розвивається «теоретичне» спілкування, бесіди на «вільні» теми, безпосередньо не пов'язані з конкретною спільною з дорослими діяльністю

Також зростає цікавість малюка середовища людей, до незнайомих: намагається їх розгледіти, дивиться на вираз обличчя перехожих, зачіски, яскраве та незвичайне вбрання, аксесуари. Вона розуміє та прагне відповідати існуючим правилам поведінки у спілкуванні з різними за віком людьми й дітьми. Крім того, вдосконалюються її комунікативні вміння - вітається, прощається, звертається до педагога на ім'я та по-батькові. Зростає потреба у взаємодії з ровесниками. На п'ятому році життя дитина свідомо оцінює власне місце серед ровесників, намагається продемонструвати свої здібності й уміння. Удосконалюються її можливості до встановлення контактів. Поступово оволодіває вмінням бачити себе зі сторони, ставити себе на місце іншої людини [33, с.47 - 50].

У 6 -річного малюка зростає самостійність. Він виокремлює тих, з ким хоче проводити свій вільний час. У нього з'являється певна манера поведінки. Удосконалюються вміння старшого дошкільника розрізняти рідних, знайомих і чужих людей. Дитина прагне поводити себе з чужими людьми ввічливо, невимушено та тримається від них на певній дистанції [33, с.186]. Різко зростає

потреба дитини у спілкуванні з однолітками. Вона уважно спостерігає за їхньою поведінкою та діяльністю, наслідує певні дії, прагне залучитися до спільної справи. Вдосконалюється вміння обмінюватися інформацією, розподіляти її. У кожної дитини цього віку з'являються друзі. У деякого проявляється інтерес до старших дітей, у яких вони навчаються переймають досвід.

Обираючи другу педагогічну умову вдосконалення серед ровесників міжособистісної взаємодії, ми виходили з необхідності використання активних форм і методів в освітньому процесі. Тому *вправляння дошкільників в умінні контактувати, діяти спільно в групі, розраховуючи на власні сили, самого себе* – визначало задоволення важливих потреб малюків у різновіковій групі.

Так, російські науковці розглядали вправляння, як особливу здатність активно тренуватися, діяти без допомоги дорослого. Вони розглядали цей процес як шлях інтеріоризації. На їхню думку, самостійна дія дитини витікає на основі оволодіння змістом, засобами та способами дії. [42].

Уміння розраховувати на власні сили залежить від сформованості елементів впевненості у поведінці. Її неможливу здобути без повторення цілеспрямованих дій, закріплення вмінь у навичках. Поведінковий компонент характеризує дитину з позиції діяльності. У дослідженнях учених (Г. Годіна, Л. Порембська) самостійні вправи розглядаються з позиції оволодіння малюком певними способами діяльності. В її структурі виділяють усі елементи діяльності: мотив, мету, способи. Виявом поведінкового компонента є умілість дитини – те, як вона вміє застосовувати в практичній діяльності отримані раніше знання та навички [11].

Вправлянню дошкільників в умінні спілкуватися, розраховувати на власні набуті навички у стосунках з ровесниками, сприятиме включення дітей в спільну діяльність за допомогою вправ, надання права вибору найбільш ефективних шляхів і засобів взаємодії. Водночас ці методи сприятимуть формуванню вмінь і навичок, розвитку творчих проявів, незалежного поводження у колективі дітей.

Наступна педагогічна умова - *збагачення знань педагогів та батьків щодо розвитку комунікабельності дошкільників, сприяння оволодінню ними сучасними технологіями формування навичок контактувати, згуртовувати колектив* – передбачала надання відомостей дорослим про групову динаміку спільноти, розвиток міжособистісних стосунків у колективі малюків різного віку.

Від реалізації *третьої умови*, залежить процес формування адекватної самооцінки дітей. Так, О. Лобанова вказала на важливість таких напрямів оптимізації виховної роботи: активізацію педагогічної взаємодії з сім'єю, врахування типології сім'ї і стилю виховання; професійну компетентність педагогів з питання формування адекватної самооцінки у діяльності; забезпечення змістовної взаємодії з дитиною, спрямованої на підвищення статусу дитини в групі однолітків [12, с. 23].

Як відомо, у малюка 5 -6 (7) років відбувається зближення з дорослим у плані співпереживання і взаєморозуміння один одного. Він хоче побачити у вихователів чи батьках їх риси характеру, що представлені у системі стосунків з навколишніми людьми. [16, с. 291]. Через оцінювання дорослих 5 - 6 річний малюк починає будувати власну систему цінностей. Саме вони її стануть у нагоді з приводу оцінки себе та інших у суспільних відносинах, спільній діяльності, взаємодії з однолітками.

Значущість оцінки проявляється у тому, наскільки вона об'єктивно сформульована, яка її форма та зміст. Г. Урунтаєва виділяє такі види дорослими дітей 5 - 6 років.

- «Прискіпчиві дорослі» постійно звинувачують дітей у відсутності результатів: не вмють, не хочуть тощо. Наслідком таких дій є виникнення почуття провини. Будь які позитивні моменти діяльності ігноруються. Малюки постійно мають негативні оцінки, що призводить до ускладнень у стосунках з ровесниками, дефектах спілкування.
- «Захоплені дорослі» характеризуються діаметрально протилежною поведінкою. Вони звертають увагу, навіть, на незначні результати.

Наслідком є відсутність об'єктивного бачення себе серед ровесників у спільноті, задоволеність своєю належністю до групи ровесників, батьків чи педагогів.

- «Байдужі дорослі» характеризуються відсутністю систематичності, цілеспрямованості в оцінюванні малюків. Останнім важко зорієнтуватися у сильних чи слабких сторонах власної особистості. Дорослі майже не звертають погляд на досягнення чи їх відсутність, майже не показують власне ставлення.
- «Справедливі дорослі» об'єктивні, вони відмічають як неуспіх так і успіх у поведінці вихованців, правильно їх тлумачать, формулюють оцінне судження. Діти швидко стають розуміти за що їх хвалять, а за що наказують. Вони виявляють впевнену поведінку, вдосконалюючи самооцінку [41, с. 153].

Тому саме від того, який тип оцінювання оберуть дорослі у своїй взаємодії з дошкільниками і буде залежати виховання у дитини почуття належності до групи й адекватне розуміння свого місця серед однолітків. Це в свою чергу, буде прямим чином впливати на стиль спілкування дитини з оточуючими та її об'єктивній оцінній діяльності власних дій під час спілкування з однолітками, перебуванні у групі, виконання спільної діяльності.

Таким чином, під педагогічними умовами виховання у дітей 4 -6 років комунікабельності, почуття належності до групи, вдосконалення навичок взаємодії у спільній діяльності, спілкуванні розумілася сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, які обумовлюють процес оптимізації названих ознак. До них відносяться врахування особливостей соціалізації малюків 4 - 6 років; вправління дошкільників в умінні взаємодіяти з ровесниками; збагачення знань педагогів та батьків щодо розвитку навичок комунікабельності дошкільників у різновіковій групі та сучасних технологій їх формування.

3.2. Система роботи з оптимізації спілкування дітей 4-6 років у різновіковій групі. Провівши констатувальний експеримент і узагальнивши отримані результати щодо стану взаємостосунків ровесників між собою, постало питання їх оптимізації. Саме тому вся діяльність у межах цього етапу роботи була спрямована на створення програми вдосконалення взаємодії у дитячій спільноті різного віку. Система роботи була спрямована на дітей 4 - 6(7) років, які в цьому колективі переважали за чисельністю. Метою створеної методики було: розвиток і збагачення процесу спілкування між ровесниками різновікової групи. Озвучена ціль передбачала експериментальні впливи різних напрямків. Зокрема зміст програми уможлиблював стосунки між зі всіма учасниками освітнього процесу ЗДО: дітьми, батьками, вихователями. Для кожної групи учасників були підібрані необхідні форми, методи та засоби виховних впливів.

Експеримент формувальний тривав чотири місяці. У ньому були задіяні 15 осіб дітей експериментальної групи, їх батьки (у кількості 13 осіб), а також працівники дошкільного закладу, яких налічувалося 5 чоловік. В цілому у дослідженні, крім експериментатора приймало участь 33 особи. Для узгодження дій всіх учасників їх було ознайомлено з метою взаємодії на батьківських зборах. У заходах задіяні всі суб'єкти, яких було обстежено на констатувальному етапі.

Як було зазначено, основний зміст роботи було спрямовано на вихованців. З ними передбачалась взаємодія за декількома напрямками: налагодження емоційної рівноваги, вдосконалення навичок комунікації у групових стосунках, розвиток вміння презентувати себе у спільноті. За цими векторами відбулося наповнити необхідними засобами виховний процес. Внаслідок впливів діти мали почуватися у колективі розкуто, у них повинні сформуватися вміння самопрезентації себе і своїх якостей серед членів групи та відчуття належності до інших. Так, для цього використовувалися такі методи: бесіди про перебування серед ровесників, вправи та ігри на вдосконалення

комунікації, читання художньої літератури, перегляд мультиків. Розглянемо названі дидактичні засоби у тій послідовності, яка передбачалася роботою.

Перший напрямок дій: налагодження емоційної рівноваги членів групи.

Ігри та вправи які забезпечували досягнення проміжної цілі.

1. Вправа «Наш дружній гурт» мала на меті поліпшити емоційний настрій серед учасників, формувати довіру один одному. Для її проведення всіх малюків просять утворити коло, та міцно стиснути один одному долоні. Після чого учасники обмінюються один з одним доброзичливими поглядами й усмішками. Вони, ніби, дарують їх тому, хто стоїть поряд. Далі «тісний » гурт розпадається і утворюється знову, але так, щоб «сусіди» змінювалися. Проводили цю вправу вранці, коли діти лише з'являлася у дитячому садочку й у другу половину дня, перед тим, як їх розбирали батьки. Поступово у них формувалася уява саме про дружній гурт, де можна почувати себе безпечно, відчувати підтримку від інших.

Вправа 2 «Як вітаються у світі» передбачала також зближення між членами різновікової спільноти на емоційному рівні. Зазвичай означений дидактичний засіб був затребуваний вранці, коли сходилися до приміщення. Потрібно було кожному здійснити ритуал вітання за допомогою визначених раніше дій: обійнятися і похлопати один одного по плечу, після цього притулитися, а наостанок потиснути один одному долоні. Першим такі дії здійснив вихователь ЗДО, а малюки наслідували його. У наступні дні кожен, хто заходив до групової кімнати вітався означеними шляхами. Тілесні дотики сприяли виникненню відчуття емоційної рівноваги, задоволення. Після їх здійснення у дітей піднімався настрій.

Вправа 3 «Разом до хатини». Для її проведення необхідна матерія. Одночасно в ній може приймати участь 4-5 осіб. За допомогою скатертини діти «будують хатинку», де будуть господарювати. За одночасних рухів вони можуть накритися (сховатися), про щось домовитися, видозмінити житло, помінятися місцями, разом покинути чи прийти. Сенс вправи передбачає встановлення довіри один до одного, емоційного сприйняття партнерів,

товаришів. У одногрупників розвивається емпатія та почуття безпеки, комфортного перебування серед ровесників. Також закладаються основи спільних дій, відчуття один одного. Як правило така , гра проводиться або після прогулянки або під час неї.

Вправа 4 «Розповім про емоцію». Завершальна вправа цього циклу спрямована на формування у малюків емоційної налаштованості на свого партнера. Виконання дій передбачало наявність тілесного дотику: стискання долоней одне одного у крузі. Малюк, який нагороджується, розповідає, як тільки може, про свій настрій на даний момент. Всі інші його уважно слухають а потім мають назначити який емоційний стан у їхнього товариша. Після цього змінюється основний фігурант загадки, а інший вже розповідає про своє. Така гра в емоції триває доти, доки в дітей не зникає цікавість до неї.

Другий напрям: вдосконалення навичок комунікації в групових діях. В його основі закладено групові спільні дії.

Вправа 1 «Сороконіжка» розвиває вміння відчувати процеси, які відбуваються у спільності ровесників. Діти шикуються у колону і кладуть свої долоні на талію попереднього учасника. Вихователь починає керувати рухами «Єдиного цілого», викрикуючи різні команди. Всі частини тіла Сороконіжки мають дотримуватися його інструкцій і слідкувати, щоб «тіло» не розвалилося. Виконуючи різні завдання, уважно слідкуючи один за одним, учасники гри на підсвідомому рівні узгоджують власні дії з партнерами, відчувають намагання один одного й починають вести себе, як «єдиний організм».

Вправа 2 цього циклу називається «Плутанина». Її виконання передбачає наявність звичайного мотка ниток .Розміщуючись у крузі, клубок бере вихователь і пропонує дітям погратися й при цьому бути дуже уважними і запам'ятовувати все, що буде відбуватися. Моток буде «перемішуватися» між учасниками. Той, до кого він потрапив має розповісти про себе й наостанок назвати своє ім'я у такій формі , як хоче, щоб до нього зверталися . Коли ж вже всі зробили свій внесок, клубок починає мандри назад, поступово змотуючись: діти мають відтворити інформацію свого товариша, а він передає слово іншому

гравцю. Завдяки таким маніпуляціям із нитками 5-7 річні малюки починають довіряти партнерам, ділитися з іншими інформацією, що дозволяє їх стосункам перейти на більш високий рівень.

Вправа 3 «Розплутай нитку». Вправа є аналогічною попередній. Її спрямування вдосконалення групової належності. Одного з учасників просять вийти з кімнати, а решта, взявшись за руки чи утворивши коло, «здійснюють переміщення не відпускаючи один одного». Іншими словами – заплутують клубок мотузки». Завдання дозволяють своєму товаришеві маніпулювати положенням їх рук і тулубів і фігури, яка символізує вузол. Щоб його розплутати потрібно «точно відчувати» ті дії, які здійснили учасники. Завдяки спільним зусиллям вузлик має все ж «розв'язатися».

Вправа 4 «Дзига» передбачає командну взаємодію учасників. Необхідний атрибут – великий круглий шмат матерії – дзига. Навколо неї розміщуються діти, поділені на команди й мають всі її ознаки (наприклад, емблема, назва «гурту»). Експериментатор, називаючи команду вказує їй напрямок руху; всі її учасники мають рухатися у вказаному напрямку; після команди «Зупинка» - знову починають триматися за дзигу; настає черга іншої. Потім наступна. Учасники команди мають відчувати групову єдність, вболіваючи за правильні дії.

Ця вправа є останньою у цьому циклі занять. Всі вони проводилися у вільний час, під час прогулянки і мали сформувати у різновікової спільноти відчуття належності до неї, краще розуміти її учасників.

Третій напрямок роботи з представниками дитячого колективу – розвиток вміння презентувати себе, встановлювати контакт. Такого роду дійства мають сприяти виникненню у вихованців вказувати найбільш важливу інформацію у спільноті ровесників: що і як повідомити про себе.

Першою вправою цього циклу є тренування навичок повідомлення. Називається «Цінність у родині». Пропонується дітям по черзі вказувати, висловлювати припущення за що його люблять батьки у сім'ї, чи інші дорослі у родині. Після такого роду повідомлень всіх членів групи потрібно обговорити інформацію: учасників просять пригадати чесноти всіх, без винятку. Під час

бесіди потрібно схилити думку дітей до того, що з одного боку, потрібно говорити найбільш значущу інформацію, а з іншого боку (тим, хто її сприймає) запам'ятовувати її. Такі дії допоможуть налагодити стосунки між собою.

Наступну зустріч потрібно продовжувати вдосконалювати вміння надання відомостей про власну особистість. Тренування такої навички є логічним продовженням попередньої. «Фото улюбленця». Малюки мають проговорити (попередньо пригадавши) як саме до них звертаються знайомі, крім батьків, друзів, подруг. Після цього вони мають обрати найбільш цінне звертання до себе, а інші мають його запам'ятати. Потім 5-6(7) річні діти роблять власні фото (імітуючи фотографа), наклеюють його на спеціально заготовлений аркуш і просять вихователя підписати його дорогоцінним для себе іменем. Вислови та проголошення дітьми власних імен, актуалізують у них впевненість у спілкуванні, зумовлюють їх до активності.

Після проведення заняття такого типу необхідним буде пошук інформації про себе, як унікальної особистості. Тут нам також допомагають імена. Проте тут мала місце попередня робота: експериментатор завчасно відібрав відомості про те, як зовуть дітей у його групі, що означає те, чи інше ім'я, якими рисами характеру його наділяють. Вправа носила назву «Таємниця мого імені». Після повідомлення педагога діти обговорюють його й обирають ряд ознак власного імені. А вже потім наділяють себе найбільш бажаними властивостями, імітуючи ситуацію знайомства. Так, дошкільники різновікової групи набувають практичного досвіду, навичок взаємодії у ситуації, обставини якої наближені до знайомства з іншою дитиною-ровесником.

Остання вправа цього напрямку передбачала узагальнення дітьми набутої інформації про членів дитячої спільноти і називається «Спробуй відгадати ». Тут у нагоді стане вся попередня інформація один про одного. Одного з вихованців просять вийти, а всі інші складають таємницю – загадують одного із них, ототожнюючи його з деревом, квіткою, твариною тощо. Коли повертається «Відгадайка» він намагається з'ясувати (хто) кого сховали за певними видами комах, рослин чи тварин. Як правило проводиться у другій половині дня.

Окрім цих вправ було проведено декілька бесід із дітьми різновікової групи. Мета Бесіди № 1 полягала в ознайомленні з правилами перебування у даному колективі. Обговорюють правила ввічливості, домовляються, як будуть звертатися один до одного. Обирають емблему спільноти, що дозволить дитині тримати у свідомості її належність до цього колективу ЗДО.

Бесіда №2 передбачала обговорення проблеми дружньої групи. Під час обговорення звертали увагу малюків на такі поняття як доброзичливість, повага один до одного, готовність прийти на допомогу. Хто такі друзі. Приятелі, що потрібно робити, щоб група була дружньою, веселою, а те, що в ній діється завжди було цікавим.

Бесіда №3 спрямовувала увагу дітей на спільну діяльність у груповій кімнаті на території ЗДО, на ділянці чи клумбі. Сенс полягав у набутті навичок взаємодіяти, домовлятися (розуміти), слухати, чути один одного, усвідомлювати вимоги й доручення вихователів, дотримуватися безпечної поведінки.

Також з членами різновікової групи здійснювалося читання й обговорення творів художньої літератури (казок, оповідань), де описувалися спільні дії персонажів, дитячі колективи та стосунки між дітьми, вчинки, поведінка. Всі підібрані твори зумовлювали осмислення відомості про особливості взаємодії, дружніх стосунків, гарних вчинків, допустимої поведінки. Вихователь неодноразово звертав увагу малюків на ці явища стимулював їх до висловлювання про них, за необхідності допомагав формулювати думку.

Ще один напрям, який був реалізований у експерименті – це перегляд мультиплікаційних фільмів. Було здійснено їх підбір, де демонструвалися дружні стосунки, взаємодопомога, піклування один про одного. Зокрема «Зимівля звірів», «Котигорошко», «Веселі гуси» та ін. Перегляд завершувався обговоренням спільних дій, поведінки персонажів, важливих вчинків, взаємоповаги, товарищескості.

РОБОТА З БАТЬКАМИ.

Для покращення вміння спілкування вихованців між собою потрібно було провести роботу з їх батьками щодо налагодження стосунків у сім'ях. Для реалізації цієї мети нами було проведено з батьками тренінг, назва якого «Дружні стосунки у родині». Нами було передбачено, що діти 4 - 6 років схильні до імітації стосунків між дорослими у сім'ї, а також між батьками та дітьми. Вони з легкістю переносять їх в інші схожі ситуації. Тому ціль такого педагогічного засобу полягала у нормалізації емоційних стосунків між дітьми і дорослими у їх родинях.

Тренінг містив повідомлення експериментатора (вихователя) про доброзичливі стосунки удома, про партнерську взаємодію з дітьми, про створення сприятливого мікроклімату. Також у його структурі були присутні вправи та ігри різного характеру, а також звичайні експерименти, повідомлення про необхідні правила взаємодії. Було проведено кілька зустрічей упродовж 2 місяців. Серед дидактичних складових вправи «асоціації з дитинством», «прояви теплоти у стосунках», «любов до дітей»; розв'язання ситуацій (конфлікти, суперечки, взаємодія у діяльності, моральні вчинки, вміння спілкуватися, вміння показувати любов до дитини та ін.); різного роду досліди «буря в стакані», «буря в пустелі», «шторм на воді». Також було передбачено читання уривків для активізації процесу пізнання себе, малюків та стосунків між ними.

РОБОТА З ВИХОВАТЕЛЯМИ

Цей напрям передбачав взаємодію експериментатора з педагогом у плані оптимізації їх стосунків з членами різновікового колективу. Було проведено консультацію, лекції, а також передбачалося участь працівників ЗДО у тренінгу для батьків. Ця вся система дій була спрямована на актуалізацію, систематизацію знань щодо різних аспектів стосунків. Консультавання передбачало обумовлення взаємодії та напрямків дій у ситуації експерименту, розподіл функцій, оптимізації виховних впливів. Нами було проведено цикл лекцій, які були спрямовані на збагачення й розширення знань вихователів про особливості дітей раннього й дошкільного віку, особливості їх взаємодій у

різновіковому колективі, шляхи розвитку спілкування у спільності дітей, що мають різний вік. Так, лекція 1, 2 мали подібну структуру проте різний зміст. Перша стосувалася проблем дітей раннього віку, ознак їх психологічного та особистісного розвитку, процесу взаємодії з ровесниками й дорослими, основні методи їх навчання й виховання. Друга містила в собі відомості щодо дітей 5-6(7) років, їх особливості психологічного, пізнавального, соціального контексту, основні відмінності стосунків з вихователями, батьками, а також однолітками. Крім того було представлено увазі напрямки впливу на навчальну діяльність, форми спілкування.

Лекція 3 була спрямована на відображення проблем функціонування групи (розглядається мала група), напрямки й умови їх розвитку, стосунки з малюками різного контексту, їх комунікація між собою, особливості педагогічного процесу.

Лекція 4 зорієнтувала педагогів на розвиток і збагачення стосунків у спільноті дітей різного віку, дидактичні й педагогічні засоби, які варто використовувати, форми взаємодії дітей з дорослими та їх вдосконалення, спільну діяльність малюків та їх цінність у руслі розвитку й збагачення стосунків у групі ЗДО.

Таким чином, програма була спрямована на оптимізацію спілкування між ровесниками у різновіковій групі. Вона передбачала здійснення експериментальної роботи зі всіма учасниками цивільного процесу: батьками, вихователями, дітьми. Стосовно останньої категорії, вона передбачала налагодження стосунків й комунікації вихованців шляхом впливу на емоційну рівновагу, навичок спілкування, групову належність (відчуття).

До представників сімей зміст роботи передбачав у тренінговій формі подолання відмінностей щодо їх ефективного спілкування зі своїми малюками в родині та підтримці їх у власній самооцінці, зусиллях у спілкуванні. Щодо працівників ЗДО спостерігалися вектори систематизації й узагальнення важливих психолого педагогічних знань щодо особливостей раннього й дошкільного періодів життя, процесів групової взаємодії, особливостей

спілкування різновікової спільноти дітей у дошкільному закладі, вдосконалення стосунків між ровесниками у такому дитячому колективі.

3.3. Контрольний етап експерименту. Даний етап роботи передбачав з'ясування питання ефективності проведеної роботи у формувальній частині: динаміку змін здатності до міжособистісної взаємодії дітей 4 -6 років, групової динаміки різновікової групи. Тут використовувалися ідентичні методи та діагностичні процедури до констатувального етапу дослідження. Динаміка показників відразу фіксувалася у протоколах, далі за допомогою статистичних способів здійснювалася їх обробка.

Вибірка досліджуваних включала в себе дві групи: експериментальну й контрольну. Її чисельність складала 70 осіб: діти молодшого й старшого дошкільного віку, 10 вихователів ЗДО, 28 дорослих членів сімей вихованців. Контрольні показники фіксувалися на початку й в кінці виховних впливів.

У процесі спостереження за малюками в ЗДО було відмічене зростання їх бажання до взаємодії з однолітками, намагання долучитися до спільних дій з однолітками. Особливо актуальними для них були ігри, праця в природі, оскільки саме вони передбачали включення у міжособистісні стосунки членів різновікової групи. Також було помітним збільшення числа позитивної взаємодії між учасниками експериментальної частини вибірки. У них, на відміну від дітей, які не відчували на собі дію формувальних впливів, було більше бажання й задоволеності від спілкування.

Також було помітно зниження емоційної напруги у колективі, підвищення рівня сприятливої атмосфери. Було видно, що діти ЕГ більш зацікавлені до перебування у спільноті, орієнтовані на активні дії, відчувають себе захищеними серед ровесниками, бажаними для комунікації. Водночас батьки вихованців відмічали прагнення й бажання дітей йти до дошкільного закладу, задаючи вранці запитання чи будуть вони сьогодні йти до друзів у садок. Серед батьків КГ таких висловлювань щодо поведінки їх малюків майже не було. Тому на рівні спостереження можемо відміти покращення

психологічного клімату й почуття належності до групи у учасників формувального експерименту.

Простежимо тепер зміни на основі виділених показників. Для початку здійснимо аналіз даних референтометрії дітей 4- 6 років. Їх зростання чи зменшення буде вказувати на покращення / погіршення симпатій малюків один до одного. Для зручності розмістимо отриману інформацію у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Референтні особистості 4 -6 річних дошкільників різновікової групи у відсотках

Показники досліджуваних груп 4 -6 р.	Експериментальна група		Динаміка	Контрольна група		Динаміка
Близькі люди	50	37	-13	50	50	0
Брати, сестри	19	13	-6	19	13	-6
Партнери по грі, друзі	31	50	+19	31	37	+6

Аналізуючи дані таблиці можна зробити висновок про відповідні зміни у значущості референтних особистостей для вихованців різновікової групи. Так, у ЕГ показники різняться за всіма параметрами. Зокрема відмічаємо збільшення виборів однолітків з 31 % до 50 %, динаміка становить +19, а також зменшення виборів близьких людей (батьків та старших членів родин), старших братів і сестер. В цілому зменшення склало біля 19 %. Тому в ЕГ у кращий бік відбулося зрушення. У КГ також помітні відмінності на початку й в кінці експерименту. Проте вони значно поступаються попередньо розглянутим. Зокрема близьких людей обрали для бажаних міжособистісної взаємодії така ж сама кількість, а невеликі зміни відбулися у симпатіях до друзів, і їх зменшенням серед братів, сестер. Відповідно зміни є більш значущими у експериментальній групі. Власне у спостереженні прагнення дітей цієї частини вибірки до контактів між собою також є помітними.

Проаналізуємо тепер показники, які вказують на особливості психологічної атмосфери у спільноті дітей 4 - 6 років: настрої і міру задоволеності основних потреб цього вікового етапу розвитку. У таблиці 3.2. розміщені відомості про динаміку суб'єктивних переживань перебування серед однолітків (настрою).

Таблиця 3.2.

Показники настрою 4 -6 річних дошкільників різновікової групи у відсотках

Показники досліджуваних груп 4 -6 р.	Експериментальна група		Динаміка	Контрольна група		Динаміка
	56	81		56	56	
Позитивні відчуття	56	81	+26	56	56	0
Негативні відчуття	38	19	-19	38	32	-6
Нейтральні відчуття	6	0	0	6	12	+6

Розглядаючи представлені результати по настрою, відмічаємо зміни майже у всіх показниках ЕГ і КГ. Так, у експериментальній частині вибірки значно зросли значення за параметром «позитивні відчуття» з 56 % до 81%, майже на половину знизився рівень «негативних відчуттів» і взагалі зникло байдуже ставлення до однолітків. Динаміка змін є позитивною і складає + 26%. У іншій частині досліджуваних суттєвих змін не відбулося, натомість помітно підвищення показника байдужості до ровесників на 6 %, знизилася негативне ставлення до членів групи на 6 %. Такі зрушення не можуть вважатися значущими. Тому ми зазначили покращення емоційного задоволення від перебування серед собі подібних.

Підтвердженням став аналіз цього критерію за основними потребами малюків, їх задоволеності у колективі ровесників (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3.

**Задоволеність основних потреб дошкільниками у різновіковому колективі
у відсотках**

Показники досліджуваних груп 4 -6 р.	Експериментальна група		Динаміка	Контрольна група		Динаміка
Активні дії, досягнення успіху	69	88	+19	69	75	+6
Самоствердження	63	75	+12	63	69	+6
Належність до групи	56	80	+24	56	56	0

Аналізуючи показники, звернули увагу на суттєве підвищення їх за всіма параметрами. Збільшився відсоток дітей, зорієнтованих на досягнення успіху, виявлення активності на 19 % (з 69 % до 88 %), покращилася реалізація потреби у самоствердженні на 12 % (з 63 % до 75 %). Проте найбільші зрушення сталися за критерієм належності до групи однолітків на 24 % (з 56 % до 80 %). На момент завершення експерименту ця потреба за мірою реалізації піднялася на третє місце з останнього (на момент констатувальної частини дослідження).

У КГ групі також помітні зміни, проте останній показник «належність до групи» найбільш значущий для нашої роботи залишився незмінним. Водночас інші параметри зазнали мінімальних позитивних зрушень. У порівнянні з ЕГ групою вони є незначними (динаміка +6 %). Відповідно значущими є зміни у експериментальній групі. Вони помітні також були і в звичайному спостереженні за поведінкою 4 - 6 річними малюками: бажання відвідувати дитячий садок, прагнення до взаємодії з однолітками, наявність ділових мотивів спілкування, участь у спільних видах діяльності.

Розглянемо показники, які стосуються здатності правильно й чітко висловлювати думки, судження, а також мотиви спілкування 4 - 6 річних дітей. Вони представлені у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Мотиви взаємодії та можливості формулювання й висловлювання суджень дітьми 4 - 6 років

Показники досліджуваних груп 4 -6 р.	Експериментальна група		Динаміка	Контрольна група		Динаміка
Правильність формулювання й вимови	44	62	+18	44	50	+6
Дефекти вимови й висловлювань	56	38	-18	56	50	-6
Мотивація спілкування	37	49	+12	37	43	+6
Мотивація гри	63	51	-12	63	57	-6

Розглядаючи представлені параметри спілкування й ігрової діяльності, відмітили значне покращення можливостей малюків вірно розуміти сюжет, розповідати про нього. Показники у кращий бік змінилися в обох частинах вибірки досліджуваних. Проте у ЕГ числові значення є більш високими. Так, кращою стало мовлення у 62 % (динаміка становить +18 %). Відповідно тих, хто має з цим проблеми – зменшилася кількість. У КГ аналогічні параметри менші у 3 рази. Це вказує на значущість змін у експериментальній спільноті.

Також помітна динаміка у показниках мотивації у ЕГ. Так, мотиви гри й ділового спілкування стали приблизно однаковими, відповідно 49 % і 51 %. Такий емпіричний факт вказує на збільшення активності дошкільників у спілкуванні, міжособистісних стосунках. Це говорить про ефективність проведеної роботи. Натомість показники згаданих параметрів у КГ істотних не змінилися. Динаміка у бік ділової мотивації спілкування з ровесниками є мінімальною + 6%. Тому її не можна вважати значущою.

Наостанок проаналізуємо зрушення у показниках здатності до взаємодії з однолітками. Названі параметри представлені у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Здатність до міжособистісної взаємодії дітей 4 - 6 років з ровесниками у різновіковій групі ЗДО

Рівні здатності досліджуваних груп 4 -6 р.	Експериментальна група		Динаміка	Контрольна група		Динаміка
Високий	19	35	+16	19	24	+5
Середній	31	43	+12	31	33	+2
Низький	50	22	-28	50	43	-7

Дивлячись на представлену інформацію помітно наявність числових зрушень у рівнях сформованості вказаної властивості. Так, помітно, що у ЕГ сумарно динаміка становить + 28 %. При цьому суттєво зменшилася кількість досліджуваних з низьким рівнем розвитку і нині їх кількість становить п'яту частину вибірки. Натомість у числовому еквіваленті зросла кількість малюків 4 - 6 років високого й середнього рівнів. Водночас аналогічні параметри КГ таких змін не зазнали. В цілому позитивна динаміка складає + 7%. Тому формувальний експеримент спряв в цілому покращенню навичок спілкування та міжособистісної взаємодії дітей 4 - 6 років з однолітками у різновіковій групі.

Взявши до відома проведену роботу з вихователями й батьками відмічаємо, що дорослі стали з більшою відповідальністю ставитися до розвитку навичок спілкування й міжособистісних стосунків між вихованцями різновікової групи. Маємо відмітити той факт, що вихователі більш швидко реагували на нову інформацію, зацікавлювалися її змістом, відразу ж намагалися її використати. Батьки малюків більш інертні були під час взаємодії, проте деякі з них намагалися дотримуватися певних рекомендацій.

Отже, під час контрольного етапу було з'ясовано значущість змін у показниках здатності дітей до міжособистісної взаємодії, відмічено розвиток навичок спілкування, налаштованість на спільну діяльність. Дорослі усвідомили необхідність здійснення роботи з розвитку стосунків між однолітками та з'ясували (батьки) позитив і негатив перебування дітей у різновікових групах. Ефективність педагогічних умов та дієвість розробленої системи роботи з формування названої властивості доведено на основі

емпіричних даних. В цілому у дослідженні поставлені завдання реалізовані, мети досягнуто.

Висновки до розділу 3

Проведення формувального експерименту передбачало розв'язання певних завдань. Зокрема було виділено й обґрунтовано педагогічні умови, дотримання яких сприяло розвитку навичок спілкування й здатності до взаємодії з ровесниками у різновіковій групі. До них віднесли: врахування особливостей соціалізації малюків 4 - 6 років; вправлення дошкільників в умінні взаємодіяти з ровесниками; збагачення знань педагогів та батьків щодо розвитку навичок комунікабельності дошкільників у різновіковій групі та сучасних технологій їх формування.

Дотримуючись означених положень розроблено систему роботи з формування у дітей 4 - 6 років здатностей до міжособистісних стосунків у спілкуванні, спільній діяльності з ровесниками, покращення навичок взаємодії. Вона передбачала одночасні впливи на всіх учасників освітнього процесу: дітей, батьків, вихователів. Взаємодія між ними відбувалася у контексті виховних впливів і знаменувалася налагодженням тісної співпраці. Щодо дітей використовувалися ігри та вправи, читання художньої літератури, бесіди на теми спілкування. З дорослими проведено ряд лекційних занять та консультації, зорієнтованість яких передбачала покращення відносини дітей з ровесниками, один з одним у колективі.

Внаслідок проведення контрольного етапу експерименту було виявлені значущі зміни у показниках експериментальної групи. Зафіксовано зростання цілої низки параметрів: зміни у відсотках референтних осіб для дітей 4 -6 років, зрівняння мотивів ділової взаємодії й ігрових бажань, зростання можливостей чітко й правильно висловлювати думки, формулювати невеличкі оповідання, актуалізувалися основні потреби дитини у спільноті ровесників (досягнення успіху, самоствердження, належність до групи однолітків). Така динаміка свідчить про ефективність створеної програми, її методичного забезпечення. Мети дослідження досягнуто, результати його вважаються значущими.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження проблеми розвитку спілкування дітей з однолітками у різновіковій групі ЗДО на теоретичному й емпіричному рівнях ми дійшли до таких висновків:

За першим завданням було виявлено, що спілкування у науці розглядається як одна із найбільш ґрунтовних категорій. На основі вивчення феномену С. Рубінштейном, О. Леонтьєвим, Г. Андрєєвою, Я. Коломінським, М. Обозовим та ін. його розуміють як особливий процес взаємодії між людьми, результатом якого є обмін інформацією, встановлення контактів між людьми, вплив один на одного, формування плану дій і поведінки, сприйняття та розуміння іншої людини. Міжособистісні стосунки тут дозволяють реалізовувати спільну діяльність. Під час них здійснюється планування спільної діяльності, узгодження необхідних дій, що дозволяє функціонувати взаємодопомоги між учасниками.

У дошкільному віці спостерігається динаміка спілкування. На особливості генези цього явища вказували О. Запорожець, М. Лісіна, Т. Рєпіна, С. Смольнікова та ін. воно вдосконалюється на основі набуття досвіду стосунків і розглядається як особливий вид комунікативної діяльності. За сім років життя припадає чотири форми спілкування дітей, у віці 3 – 6 (7) років розвиваються третя і четверта, одна з пізнавальними мотивами (3 ф.), а інша з особистісними. Взаємодія включає різний контент: доброзичливість, увагу; необхідність у взаємодії; виявлення поваги; співпереживання та взаєморозуміння. Послідовно змінюють ситуативно-особистісне, ситуативно-ділове, позаситуативно - пізнавальне, позаситуативно - особистісне форми. Змінюється зміст спілкування з однолітками, оскільки потрібно показати себе з кращої сторони, а також представити свої риси так, щоб з боку інших була зацікавленість. Основним чинником його розвитку у дітей 4 - 6 років стають процеси групової динаміки, які функціонують на основі симпатій. З'являється вибірковість у спілкування, підвищується роль міжособистісних стосунків.

За другим завданням було з'ясовано, що різновікова група як соціальне явище у дошкільному закладі поєднує у собі соціальний, психологічний, особистісний, педагогічний аспекти. У ній відбувається особистісне зростання дітей у плані набуття досвіду взаємодій, опанування соціальних і моральних норм поведінки. Відмінними ознаками стосунків малюків є: потреба у контактах, прояви симпатій, статева диференціація, емпатія та розуміння партнерів, гуманність, орієнтування на етику взаємин, розширення соціальних контактів. Досягти максимального рівня комунікацій у таких колективах можна за умов цілеспрямованої, педагогічно-вмотивованої діяльності вихователя щодо організацій життєдіяльності дітей різного віку у ЗДО.

Активність партнерів орієнтована на збагачення соціального багажу, а основним чинником її є діалогічний характер мови. Тут легше спонукати до встановлення контактів, вдосконалювати бажання до взаємодії з однолітками і з дітьми інших вікових періодів. У різновіковій спільноті зростає активність дітей у процесі комунікації, виявляється повага та увага до співрозмовників, виникає сенситивний зв'язок між її членами. Представники таких колективів прагнуть розширити коло спілкування, проте, більшість не в змозі досягти самотужки реалізувати себе як особистість. Діти 4 - 6 року життя виявляють бажання до різних форм спілкування: ділового, або пізнавального. Їх симпатії є більш стійкими, ніж інших членів спільноти.

За третім завданням уточнено критерії й показники здатності дітей 4 – 6 років до міжособистісного спілкування з однолітками: діяльнісний, що передбачав ототожнення процесів взаємодії з дітьми й дорослими, вміння аналізувати ситуацію спілкування, бачити причини її виникнення, вміння складати невелику розповідь, володіння розвиненим мовленням, прагнення до взаємодії у колективі з однолітками; емоційний, що містив задоволеність від перебування у колективі, налаштованість малюків на спільну діяльність, захопленість атмосферою, яка панує у спільноті, можливість задоволення потреб у самоствердженні, належності до групи, активної взаємодії, досягненні успіху, надії на майбутнє.

На основі методів групової референтометрії, модифікованого методу Лутошкіна, скороченого тесту Люшера, спостереженням за поведінкою дітей здійснено розподіл дітей 4 -6 років за мірою сформованості у них здатності до взаємодії з ровесниками у різновіковій групі та виявлено неоднозначність показників її сформованості. Так, 19 % 4 - 6 –річних дітей мають високий рівень можливостей у стосунках між собою у спілкуванні, 31% малюків – середній, а найбільша кількість досліджуваних має низький рівень розвитку (50 %). Такі результати вказують на необхідність проведення формувального експерименту.

Констатовано розбіжність у поглядах на проблему розвитку спілкування та формування навичок взаємодії з ровесниками дітей 4 - 6 років у дорослих. Водночас педагоги мають більшу міру поінформованості про засоби, мету й шляхи забезпечення її вдосконалення, у порівнянні з батьками вихованців. Наявні прогалини у знаннях про групові процеси, необхідні засоби взаємодії, акцентування уваги на окремих явищах певною мірою перешкоджають їх ефективній діяльності, що також потребує формувальних впливів.

За четвертим завданням виявлено й обґрунтовано педагогічні умови та на їх основі створено систему роботи з оптимізації розвитку здатності до міжособистісного спілкування з однолітками у дітей 4 - 6 років життя. Положення, що визначали сутність методики були: необхідність врахування особливостей соціалізації малюків 4 - 6 років; вправлення дошкільників в умінні взаємодіяти з ровесниками; збагачення знань педагогів та батьків щодо розвитку навичок комунікабельності дошкільників у різновіковій групі та сучасних технологій їх розвитку.

Програма експерименту була спрямована на оптимізацію спілкування між ровесниками у різновіковій групі. Вона передбачала здійснення виховних впливів зі всіма учасниками освітнього процесу: батьками, вихователями, дітьми. У 4 - 6 річних малюків весь зміст зосереджений на налагодженні стосунків й комунікації вихованців шляхом впливу на емоційну рівновагу, навички спілкування, виховання почуття належності до групи. З батьками у

тренінговій формі робота спрямовувалася на встановлення ефективного спілкування зі своїми малюками в сім'ї та підтримці дітей у власній самооцінці, зусиллях в активності. З вихователями відбувалося узагальнення психолого-педагогічних знань про особливості ранніх етапів життя, процесів групової взаємодії, спілкування різновікової спільноти дітей у ЗДО, форм і прийомів вдосконалення стосунків між ровесниками у дитячому колективі.

За результатами контрольного етапу зафіксовано зростання показників експериментальної групи: зміни у відсотках референтних осіб для дітей 4 -6 років, зрівняння мотивів ділової взаємодії й ігрових бажань, зростання можливостей чітко й правильно висловлювати думки, формулювати невеличкі оповідання, актуалізувалися основні потреби дитини у спільноті ровесників (досягнення успіху, самоствердження, належність до групи однолітків). У ЕГ сумарно динаміка становить + 28 %. При цьому суттєво зменшилася кількість досліджуваних у з низьким рівнем розвитку здатності, нині їх біля 20 %, одночасно збільшилася кількість дітей 4 - 6 років високого й середнього рівнів (35 % і 3 % відповідно). У КГ таких змін не відбулося. В цілому позитивна динаміка показників у ній складає + 7%. Тому, формувальний експеримент сприяв в цілому покращенню навичок спілкування та міжособистісної взаємодії дітей 4 - 6 років з однолітками у різновіковій групі.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у необхідності вивчення міжособистісного спілкування дітей 4 - 6 років життя у різних видах спільної діяльності (праці в природі, театралізованій грі).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. О. Соціалізація дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу / О. О. Авраменко /автореф. дис.. канд. пед. наук 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Одеса:південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського, 2014. - 21 с.
2. Айзенбарт М. М. Формування соціальних міжособистісних відносин дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності / М. М. Айзенбарт // Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Наукові записки кафедри педагогіки. Вип. XXXVII, 2014. – С. 23 - 34.
3. Андреева Г.М. Социальная психология / Г. М. Андреева. - М., 1988. – 376 с.
4. Бандура А. Социально-когнитивное направление в теории личности / А. Бандура // Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – 3-е изд. СПб.: Питер, 2006. – С373 - 409
5. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович / [под ред. Д. И. Фельдштейна]. – 2-е изд. – М. : Изд. “Институт практической психологии”, Воронеж : НПО “МОДЭК”, 1997. – 352 с. (6)
6. Бутенко Н. Педагогічна практика. Підготовка та реалізація. – КНЕУ.- 2005.- 184с.
7. Вікова та педагогічна психологія: Навч. Посіб./ О.В. Скрипченко, А.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. - К.: Просвіта, 2001. - 416 с.
8. Волков Б. С. Детская психология: логические схемы / Б. С. Волков, Н. В. Волкова. – М.: Владос, 2002. - 256 с.
9. Герлянд Т.М. Методика застосування проектної технології навчання у закладах професійної (професійно – технічної) освіти/ Т.М.Герлянд// Науковий вісник Ужгородського національного університету.Серія:Педагогіка.Соціальна робота. – 2018. – Вип.1. – С.42-45.
10. Година Н.Г. Воспитание и обучение детей младшего дошкольного возраста кн. для воспитателя дет. сада/ Г.Н.Година, Э.Г.Пилушна-М.:Просвещение,- 1987.-160с.

11. Година Г. Н. Формирование самостоятельности у детей младшего дошкольного возраста (2-4 года) в процессе воспитания и обучения. – автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 730 / Научно-исследовательский институт теории и истории педагогики / Г. Н. Година. – М., 1969. – 22 с.
12. Діти і соціум .Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія/ А.М.Богущ, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриштаін.; за заг. ред. Н. В. Гавриш.–Луганськ : Альма-матер, 2006. (12 сс)
13. Донцов А.И. Психология коллектива / А. И. Донцов. - М., 1984. (12)
14. Запорожец О. В. Развитие общения у дошкольников. / Под ред. А. В. Запорожца и М.И.Лисиной. М.: Педагогика. - 1974. – 288 с.
15. Кондратенко Т. Д. Обучение старших дошкольников / Т. Д. Кондратенко, В. К. Котырло, С. А. Ладывир. – К: Рад. Шк., 1986. – 152 с.
16. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві: навч. посіб. для вузів / О. Кононко. –К.: Освіта, 1998. – 255 с.
17. Курінна С.М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності: дис. ... канд.пед.наук: спец. 13.00.05/ Курінна С. М.; Слов'янський державний педагогічний університет. – Слов'янськ, 2004. – 246 с.
18. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / М. И. Лисина. - М.: Педагогика, 1986. - 144 с.
19. Люблінська Г. О. Дитяча психологія / Г. О. Люблінська. – К. : Вища школа, 1974. – 355 с.
20. Маркова Т. А. Воспитание трудолюбия у дошкольников // Т. А. Маркова. – М.: Просвещение, 1991. - 112 с.
21. Матвеев А.К. Методы топонимических исследований: Учебное пособие. – Свердловск: Издательство Уральского университета, 1986. – 101с.
22. Межличностные отношения// Гукова Д.А., Тухужева Л.А., Бежева Б.М.
23. Меркулова В.А. Мелкие заметки по истории и этимологии слов //Этимология.1986. – М.: Наука,1971. – С.79-91

24. Михальська С. А. Роль однолітків у формуванні дитини дошкільного віку / С. А. Михальська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. – Т. 2, В. 2. – 2015. – С.16 - 21.
25. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. Вузов / В. С. Мухина. - 6-е изд., стереотип. - М.: «Академия», 2000. - 453 с.
26. Орбан-Лембрик. Соціальна психологія: Підручник / Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2005. – 448с. (36)
27. Павелків Р. В. Дитяча психологія: Навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К.: Академвидав, 2008. – 432 с.
28. Паласевич І. Особливості організації життєдіяльності літей різновікової групи / І. Паласевич // Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія Педагогічні науки. – Т. 2, В. 2. – 2015. – С. 115 - 121.
29. Петровский А.В. Социальная психология коллектива. Уч-е пособие для студентов пед. Институты / Шпалинский В. В. - М., „Просвещение”, 1978. – 178с. (37)
30. Підлипняк І. Ю. Міжособистісне спілкування дітей у різновіковій групі дошкільного закладу / І. Ю. Підлипняк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. – Т. 2, В. 2. – 2015. – С.211 - 216.
31. Пісарєва О. Особливості прояву ціннісних орієнтацій у спілкуванні старших дошкільників //О. Пісарєва // Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Наукові записки кафедри педагогіки. Вип. XXXVII, 2014. – С. 45 – 54.
32. Платонов К. К. Структура и развитие личности. – М.: Наука, 1986. - 256 с.
33. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко(2 частина). – К., 2014. – 452 с. (3)
34. Психологический словарь / Под ред. А. В. Петровского. – М.: Политиздат. – 1996. - 460 с.

35. Реан А. Социальная педагогическая психология / А. Реан, Я Коломинский. – СПб: Питер, 2002. – 312 с.
36. Репина Т. А. Особенности общения мальчиков и девочек в детском саду // Т. А. Репина // Вопросы психологии. – 1984 - №. – С. 62 - 67.
37. Рубінштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб: Питер, 2007. – 713 с.
38. Савчин М. В. Вікова психологія: підр. для студ. / М. В. Савчин, О. П. Василенко. – К.: Академвидав, 2005. - 360
39. Смольнікова Г. В. Психологічні особливості спілкування дітей в різновікових групах дошкільного навчального закладу / Г. В. Смольнікова. / автореф. дис...кнд.психол. наук 19.00.07. – К.: НПУ ім.. М. Драгоманова, 2008. - 23 с.
40. Социальная психология в трудах отечественных психологов / Сост. и общая редакция А.Л. Свенцицкого. – СПб: Питер, 2000 (50)
41. Урунтаева Г.В., Афонькина Ю.А Практикум по детской психологии: Пособие для студентов педагогических институтов, учащихся педагогических училищ и колледжей, воспитателей детского сада/Под ред. Г.А.Урунтаевой. М.: Просвещение: Владос, 1995. – 291с.
42. Фридман Л. М. Психологический справочник учителя / И. Ю. Кулагина. – М.: Просвещение, 1991. – 288 с. (52)
43. Цукерман Г. А. О детской самостоятельности / Г. А. Цукерман, Н. В. Елизарова // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 37-44.
44. Михайлова А. І. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. / А. І. Михайлова, Е. М. Кушнарєнко, Н. В. Губанова. – Харків: Ранок, 2008. - 64 с.
45. Бедрань Р. В. Педагогічні умови виховання культури здоров'я у дітей в різновікових групах / Р. В. Бедрань // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія, випуск № 47. – 2016. – С. 143 - 147